

6. Wonen en werken (1700 tot ±1813)

Namen we in de vorige hoofdstukken 1811 als eindpunt, in dit gedeelte schuiven we dat twee jaar op naar 1813. In dat jaar kwam een einde aan de Franse overheersing. De Fransen waren in 1795, althans door een gedeelte van de bevolking, binnengehaald als bevrijders, maar in 1813 zag men ze met blijdschap vertrekken.

We hebben in de vorige hoofdstukken een overzicht gekregen van de verschillende families Kan van ongeveer 1700 tot 1811. We weten wie wanneer geboren werd, met wie hij of zij trouwde, of er kinderen geboren werden en wie wanneer overleed. We hebben ook gezien wat de gebruiken en gewoontes waren bij de belangrijke gebeurtenissen in hun leven of bij het einde daarvan.

Maar het leven bestaat niet alleen uit hoogtijdagen (als we een overlijden al een hoogtijdag mogen noemen). Op verreweg de meeste dagen moest hard gewerkt worden om in het levensonderhoud te voorzien. Hoe de Kannen dat deden, of ze daar succesvol in waren, waar ze woonden en hoe hun leven werd beïnvloed door gebeurtenissen van buitenaf zullen we in dit hoofdstuk zien.

Een groot en rijk dorp

In 1773 beschreef Jan Christiaan Sepp, boekverkoper te Amsterdam, in de *"Nieuwe Geographische Nederlandsche Reise- en Zakatlas"* een aantal reizen door Nederland. Voor *"den Duitschen Reisiger"* stippelde hij drie *"byzondere wegen naar Amsterdam"* uit, waarvan de laatste ook Zaandam aandoet.

Hij beschrijft de stad als volgt: *"Nu zal het nog wel der moeite waard zyn, dat wy de reisigers eens na het grootste en rykste dorp van onze Nederlanden geleiden, genaamd Zaandam of Zardam. Een dorp dat in getal van huizen en volkrykheid menige stad te boven gaat en zeer vermaard is in scheepvaart, koophandel en veelvuldige zaag, oly-, papier en andere moolens, waarvan men hier meer dan 900 zoude kunnen tellen. De scheepsbouw is hier van groot belang en important zijn de reederyen op Groenland, Straat Davis, de kusten van Vrankryk, Engeland, Portugal, Spanjen tot in de Middeldandsche zee toe. Deeze plaats bestaat uit twee aan elkaar toegevoegde dorpen, te weeten: Oostzaandam en Westzaandam, zynde alleen gescheiden door den stroom de Zaan, die van Alkmaar komende hier langs vloed en door zwaare sluizen zich in het Y stort"*.

Ondanks de neergaande economie in de tweede helft van de achttiende eeuw, de glans van de Gouden Eeuw was al behoorlijk verbleekt, maakten de beide dorpen kennelijk nog een goede indruk op Jan Sepp en beval hij zijn *"Duitschen reisigers"* aan om na aankomst in de hoofdstad een uitstapje met *"den zeilschuit"* te maken naar deze grote en rijke dorpen.

Een groot dorp

Sepp ziet Zaandam als *"een groot dorp"* en hij baseerde zijn oordeel op de gezamenlijke dorpen Oost- en Westzaandam. Wat het aandeel daarin was van Oostzaandam, waar onze Kannen woonden, weten we vrij precies voor het

jaar 1741. Het al eerder genoemde boek van Nicolaas Struijk uit 1753 heet voluit: *"Nader ontdekkingen noopens den staat van het menschelijk geslacht uit ondervindingen opgemaakt"* en het bevat een hoofdstuk met de naam *"Getal van menschen in 't dorp Oostzaandam"*. Dit hoofdstuk geeft een aantal bijzonderheden over de samenstelling van de bevolking van het dorp. Het bevolkingsonderzoek is *"Ondernomen, en met eene groote naauwkeurigheid, niet zonder veel moeite, uitgevoerd door Klaas Slom en Jacob Oostwoud"*. Deze Jacob komen we nog eens tegen in het verhaal over de stormramp in 1775. Hij was onderwijzer in Oostzaandam.

De beide heren hebben bijvoorbeeld geteld dat er 1178 huizen in het dorp stonden waarin 1677 huisgezinnen woonden. Meerdere gezinnen in een huis was dus niet ongewoon. Tweederde van deze huisgezinnen was Gereformeerd. Deze telling werd gehouden vanaf 9 september 1741 en duurde vijf weken: *"Men verdeelde het dorp in kleine wyken in ieder van welken men iemand opzocht, die daar een geruimen tyd gewoond hadt, en de menschen wel kende, hem verzoekende met zorgvuldigheid te willen verneemen, naar 't getal en den staat der menschen, in die wyken"*. Men kwam tot het volgende resultaat:

Getrouwde Mannen	1271	Getrouwde Vrouwen	1271
Weduwnaars	198	Weduwen	234
Vryers en Jongens boven de 10 Jaaren	782	Vrijsters en Meisjes boven 10 Jaaren	755
Jongens beneden de 10 Jaaren	668	Meisjes beneden de 10 Jaaren	715
Inwooners		Inwooners	
Manspersoonen	2919	Vrouwspersoonen	2975
Dienstknechten	54	Dienstmeiden	168
Zulken die maar by Zomer op de Visschuiten dienen	24		
Slaapers	101		
Manspersoonen totaal	3098	Vrouwspersoonen totaal	3143

Als bijzonderheid wordt vermeld: Onder de getrouwde paren waren er vijf, waarvan de mannen en de vrouwen *"niet bij malkander"* woonden en onder de weduwen waren er twee, die geen echte weduwen waren omdat van de een de man is weggelopen en van de ander de man in Suriname verblijft.

Slaapers zijn waarschijnlijk kostgangers, afkomstig uit andere dorpen. Onder jongens en meisjes boven de tien jaar werden alle zonen en dochters gerekend die nog bij hun ouders thuis woonden. Ook als ze al lang meerderjarig (ouder dan 25) waren.

Jaarlijks werden er ongeveer 294 kinderen geboren, waarvan 12 *"dood geboorene en misdragten"*. In deze periode werd in Oostzaandam eenmaal een drieling geboren en eenmaal een vierling. Gemiddeld werden 38 huwelijken gesloten en overleden er 274 personen.

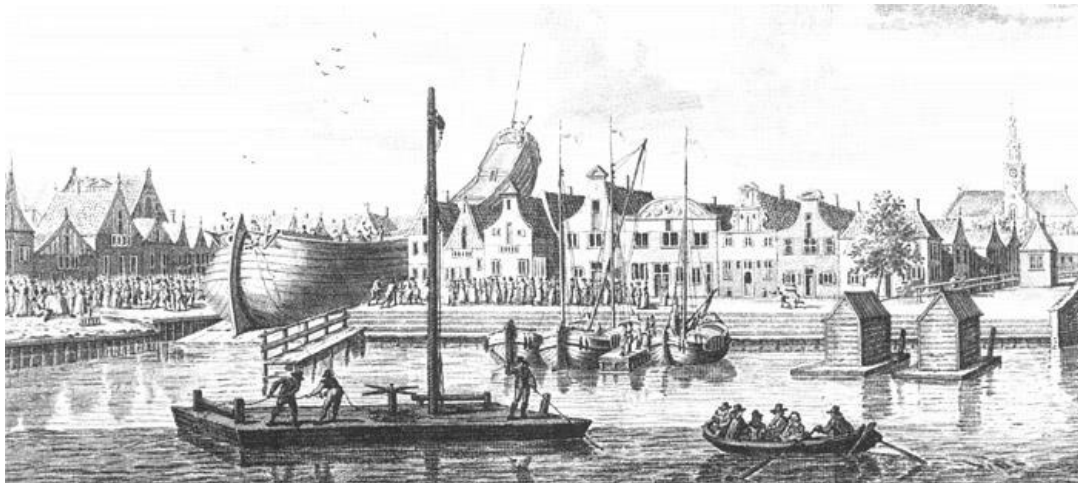
Tot de groep van 1271 getrouwde mannen en vrouwen behoorden toen deze telling werd uitgevoerd ook Jan Klaaszoon Kan en Jopje Dirks Trommels. Jan en Jopje waren rond 1731 getrouwd en hadden op het moment van de telling (september 1741) vijf kinderen. Om in de terminologie van de telling te

blijven: "vier jongens beneden de 10 jaaren" en "een meisje beneden de tien jaaren".

Tsaar Peter

Vanwege zijn belijdenis in 1722 hebben we eerder al aangenomen dat Jan Klaaszoon Kan rond 1700 geboren is. Waarschijnlijk was hij in 1717 oud genoeg om op de Dam tussen de menigte te staan die het grote schip bekeek dat over de Overtoom werd getrokken. De Overtoom dateerde al van rond 1610 en werd gebruikt om aan de Achterzaan gebouwde schepen over de Dam naar de Voorzaan te trekken.

Jan zal nieuwsgierig gekeken hebben naar de hoge gasten die bij deze overhaal aanwezig waren: tsaar Peter de Grote en zijn echtgenote. Jammer was het dat het met het overhalen van dit schip, juist nu er zulke hoge gasten waren, een beetje misliep.

De overtoom tijdens het bezoek van de tsaar in 1717.

De Voorzaan stond via het IJ nog in verbinding met de zee en het overhalen kon alleen gebeuren als het vloed was. Toen tsaar en echtgenote uiteindelijk verschenen, de maaltijd duurde langer dan gepland, was het water al grotendeels gezakt en liep het schip vast in de modder.

Misschien had Jan van zijn opa wel verhalen gehoord over de eerdere bezoeken van de tsaar in 1697 en 1698 en liep hij wel even langs het huisje van Gerrit Kist op het Krimpenburg, om zich er over te verbazen dat een Hoog Edel Persoon als de tsaar van Rusland destijds in zo'n armoedig huisje had gelogeed.

Weinig is er nog over van het Zaandam uit de tijd van Jan. Wel kunnen wij ook nu nog het huisje van Gerrit Kist bekijken (Czaar Peterhuisje). De Oostzijder (Gereformeerde) kerk staat er nog en als Jan rond 1723 na de kerkdienst een wandelingetje over de Dam zou hebben gemaakt, dan zou hij hebben gezien dat de Groote Sluis door een aardverschuiving was ingestort. Aannemer IJsbrand Corneliszoon van de Diemerbrug bouwde voor 8600 gulden een nieuwe en het werd een degelijk bouwwerk voor die prijs, want die sluis is er nog steeds.

De Grootte sluis

Timmerman

Om iets te weten komen over persoonlijke omstandigheden van het gezin van Jan Klaaszoon Kan zijn notariële akten een goede bron. Veel achttiende eeuwers gingen namelijk wel eens naar de notaris om hun testament te laten maken of om de koop of verkoop van een huis vast te laten leggen. Ook als ze een probleem hadden en het gerecht wilden inschakelen hadden ze de notaris nodig. Hun probleem werd dan beschreven in een officiële verklaring (attestatie) die dan weer gebruikt werd tijdens een proces voor de rechtbank.

Zo'n attestatie hebben we uit 1726. Jan Klaaszoon Kan is dan ongeveer 26 jaar en getrouwd met Grietje Barkhouts. In november van dat jaar werd hij, samen met Dirk Andriesz. gevraagd een tweetal erven aan de Bloemgragt op te meten. Tussen twee bewoners, Willem Saerdam en Laurens Slaap, was namelijk *"eenige questie ontstaan"*. Willem en Laurens waren burens en het niet eens over de grootte van hun erven en *"omme alle questie en processen welke daar uijt soude kunnen ontstaan voor te koomen"*, hadden ze besloten dat ze de *"tussenzijde haare erven aan alle kanten zouden laten meeten en zoo het dan wierde, gebonden haarselve daar aan te gedragen"*. En dus gingen Jan Kan en collega Dirk aan het werk: *"eerstelijk het erf bij de Bloemgragtsloot"* dat een lengte had *"in 't geheel 29 voet, dat is ijdere 14 1/2 voet diep, van de voornoemde sloot af en zo verder"*. Willem en Laurens waren tevreden over de verrichtingen van Jan en Dirk en lieten alles keurig vastleggen in een notariële akte, zodat beiden hun huis en erf voortaan *"in vollen vrijen eigendom rustigh en vredigh sal hebben en houden, sonder malkander in het een of ander geval te benadeelen, maar dat ijdere eijgenaar met sijn geregte helft sal moeten te vrede zijn"*.

Dirk en Jan, "beijde timmerlujde tot Saandam".

Niet altijd leidde het werk van Jan tot zo'n gelukkige afloop. In een akte van 27 april 1727 wordt Jan weer genoemd, weer als timmerman. De akte beschrijft hoe Jan bezig is om, in opdracht van zijn baas Jochem Last, een schuurtje "op te regte en te timmere" achter het huis van slager Jan Hooglander. Buurman Teewis van Breen heeft last van het gehamer en zegt tegen Jan: "Ik verzoek, dat gij daar uijtscheijt". Jan zegt, zeer diplomatiek: "Ik zal 't mijn meester zeggen". Kennelijk duurt het getimmer toch te lang naar het oordeel van Teewis, want wat later komt hij weer langs en met een grote hamer slaat hij "het gemaakte uijt de weegh en aan stukken". Reden voor Jans baas om naar de notaris te stappen en een verklaring te laten opstellen.

Tapper(s)

Een andere notariële akte (1742) vertelt over de ruzie tussen een Zaandammer, Gerrit Doek, en een impostmeester (belastingambtenaar) die bedreigd had Gerrit gevangen te zetten. Kennelijk wilde hij zijn belastingschulden niet betalen. Jan Kan is hier getuige van en en passant wordt vermeld dat hij tapper (herbergier) is in de herberg Spitsbergen. Jan had heel wat te vertellen toen hij thuis kwam, want Gerrit Doek en Jacobus Hartman (de impostmeester) gingen stevig tegen elkaar te keer:

"Hij, Gerrit Arisz Doek, daarop met veel brutaliteit en heevigheid teegen den requirant (Jacobus Hartman) is uitgevaaren, zeggende: Dat wil ik niet doen, jouw verdoemde schelm, schurk, hondejongen, dieff. Den requirant voorts uitdaegende om met hem, Gerrit Arisz Doek, nae buijten te gaan. Dat hij den requirant dan zoude toetakelen met bijvoeging: je bent maar een verdoemde schelm. Gij hebt mij mede een insinuatie thuis gestuurt. Daar zal ik uw god dome ook nogh van hebben gehat. Maar nee en komt naar buiten. Daar zal ik uw toetakelen dat gij malijs zult worden. Daar zijn der beeter aan de galg gehangen als gij bent. Een verdoemde schurk zijt gij. Dat daer op door den requirant, (...) met alle bedaertheijdt zijnde aengehouden off hij, Gerrit Arisz Doek, al die scheltwoorden wel in geheugen zoude houden, met bijvoeginge dat hij, requirant, de menschen aldaar benevens zijnde tot getuijgen nam". Waarop Gerrit weer antwoordde: "Als de heeren wisten dat ik wist, ze hadden jouw al langer op de gevangespoort gezet, jouw schurk als je bent" (Verwijzing naar de geweldadige dood van de gebroeders de Wit?).

Jan wordt verder in de akte niet genoemd. Hij hield zich kennelijk wijselijk op de achtergrond bij zoveel verbaal geweld.

Jan was eerst timmerman en later herbergier. Wanneer hij in de herberg is gaan wonen, weten we niet precies. Wel weten we dat de herberg in 1734 genoemd wordt in het testament van ene Jan Schoorl, die: "Een huijs en erff, staande en gelegen tot Oostzaandam in de Peperstraat, belent ten zuijden door weduw Louris Stevens Tienpont, ten noorden een gemene gangh, ten oosten de Peperstraat, daar uijthangt Spitsbergen", naliet aan zijn zoon. In een overzicht van onroerende goederen uit 1740 staat de herberg nog steeds op de naam van deze zoon.

We weten dat Jan Kan, nadat zijn eerste vrouw Grietje Barkhouts in 1729 overleed, trouwde met Jopje Trommels. Uit het testament van Jopje Trommels

uit 1765, blijkt, dat zij, Jan is in 1760 overleden, dan nog steeds in de herberg woont:

"Heden de 25e April anno 1765, zeinde donderdagh 's avonts de klokke ruijm tien uuren, compareerde voor mij, Herman Ploegstert, notaris publiccq, de eerbaare Joppie Dircks Trommels, weduwe van Jan Kan, woonachtig alhier te Oostzaandam in de Peperstraat".

Uit het testament blijkt verder dat Klaas, de jongste zoon van Jan en Jopje, nog thuis woont:

"Dogh indien Claas Jansz Kan op haare testatrices overleiden nogh bevonden zal worden bij de testatrice te hebben ingewoondt, soo wilde de testatrice dat als dan bij der zelve Claas Jansz Kan (...), bij prelefaat zal worden genooten en getrockken een ordenteleik pack, kleedt".

Voor Klaas dus extra een "ordenteleik pack", mocht hij nog thuis wonen als Jopje zou overlijden. Was Klaas een beetje Jopjes zorgenkindje? In ieder geval regelde ze de zorg voor haar inmiddels twintigjarige zoon heel duidelijk:

"De testatrice sommeert ende gebiedt aan haare kinderen met naam Pieter, Louwrens, Dirck en Geertje Jansze Kan, dat bij aldien op haare testatrices overleiden Claas Jansz Kan nogh onmondigh, ongetrouwt en zonder beroep te zein mogte bevonden worden, dat zij lieden alsdan Claas Jansz Kan naar hun vermogen in deszelfs onderhouwt zullen ondersteunen".

Jopje overleed op 1 november 1790, ongeveer tachtig jaar oud, een zeer respectabele leeftijd in die jaren.

Later woonde Dirk (de tweede zoon) in de herberg. Het kasboek van Oostzaandam van 1785 meldt dat aan hem ruim 49 gulden werd betaald vanwege "levering voor bier op 't raadhuis".

Dirk overleed in november 1798, in de tijd van de Bataafse Republiek. De "municipaliteit van Oostzaandam" verordonneerde in dat jaar dat de middenstand voor allerlei zaken een vergunning moest aanvragen. In een brief van december 1798 verzocht Dirks weduwe, Trijntje Claas Barkhout, haar vak te mogen uitoefenen als "flessiaan of verkoopster van brandewijn en tapster van bieren".

Trijntje liet in 1802 haar testament opmaken en daarin wordt de herberg weer genoemd. Haar zoon Klaas en zijn vrouw woonden bij haar in. Het testament vermeldt, dat Klaas "haar testatrices huis en erv genaamd Spitsbergen", mag overnemen voor vierhonderd gulden:

"uit consideratie dat deszelve nog nimmer eenige kostpenningen, waaromtrent zij testatrice met deszelve haren zoon nopens haar testatrices onderhoud en verzorging van spijs, drank, huisvesting en wat daartoe behoord was geaccordeerd, heeft genooten".

Bij de executie van het testament na Trijntjes overlijden, in 1804, vermeldt het document dat Klaas de herberg inderdaad gekocht heeft. Het beroep van Klaas is eerst kantoorbiedende en later boekhouder. Het is dus niet aannemelijk dat hij in de herberg het beroep van tapper uitoefende. Het is waarschijnlijker dat zijn broer Jan (1768-1816) achter de tap van Spitsbergen

stond. Hij vraagt in 1800, net als Trijntje in 1798, een vergunning aan om het beroep van tapper te mogen uitoefenen en in 1801 en 1805 wordt hij voor een huis in de Peperstraat genoemd in de schotboeken, de administratie van de onroerend goed belasting van Oostzaandam.

Voor een latere periode (We gaan even over de grenzen van dit hoofdstuk heen) is er in de archieven van Zaanstad een "*lijst van inslagen der tappers en slijters op vervoer en geleidebiljet*" waarop Kannen vermeld staan met de hoeveelheden wijn en drank die zij aankochten:

1842 Cornelis Kan	(7 kannen wijn en 60 kannen drank)
1843 weduwe D.Kan	(693 ½ kannen)
1844 Cornelis Kan	(117 kannen wijn en 205 kannen drank)
1847 weduwe J.Kan	(18,96 vaten en kannen à 100%)

Van Jacob (1775-1839) weten we dat hij bij de volkstellingen in 1824 en 1829 het beroep tapper opgaf en bij Aagje Groot (zijn vrouw, de hierboven genoemde weduwe J.Kan) staat dat beroep vermeld van 1829 tot 1845. In het testament van Pieter (zoon van Klaas en Maritje Leest) uit 1821 zien we dat hij ook herbergier is en dit wordt bevestigd in de, op schrift gestelde, herinneringen van Klaas Kan (zie hoofdstuk 9): "*Ook kwam (rond 1845) vaak op bezoek oom Piet, een oom die woonde in de Peperstraat in Spitsbergen*". Het kadaster vermeldt Jacob Kan als laatste eigenaar met de aanvullende mededeling dat de herberg in 1854 publiek werd verkocht. Spitsbergen was ruim honderd jaar, van ongeveer 1742 tot 1854, in het bezit van de familie Kan.

Spitsbergen

Tot ongeveer 1910 stond de herberg (foto hierboven) aan de oostzijde van de Zaan, ongeveer op de plek waar zich nu de oprit naar de Beatrixbrug bevindt.

De volgende foto is genomen op 24 oktober 1904 tijdens de feestelijkheden rond de opening van de nieuwe Wilhelminasluis door koningin Wilhelmina. Op de achtergrond (pijl) zien we de herberg. Rond 1910 werd het houten huis afgebroken en kwam er een stenen café met dezelfde naam voor in de plaats. Dit café werd in de zestiger jaren afgebroken vanwege de aanleg van de Beatrixbrug.

Hoe oud de herberg is weten we niet. Het café moet al in de zeventiende eeuw een ontmoetingsplaats voor zeelieden zijn geweest die onder het genot van een drankje hier hun vracht kwamen verhandelen. In een oud exemplaar van het blad Panorama (nr. 30-1953) staat dat het ook het café was waar de Oostzaanse zeerover Claes Compaen in 1633 aanmonsterde voor de walvisvaart. Daardoor hing er, althans volgens de schrijver van dit artikel, lang een geheimzinnige sfeer rond de oude herberg. In ieder geval komt de herberg voor in een notariële akte van 1673 en staat hij aangegeven op een kaart die in 1678 werd getekend door landmeter Frans de Groot.

In zijn boek "Rond Dam en Oostzijde" (1983) schrijft Henk Roovers: *"Midden in de Peperhoek stond het café Spitsbergen. Op de plaats van dit stenen café stond voor 1910 een houten café met dezelfde naam. De naam van dit café was tussen 1640 en 1800 bekend bij velen, ook buiten de Zaanstreek. Hier werd vroeger de bemanning voor de bekende Zaanse walvisvaarders aangemonsterd. De mannen zetten hier hun handtekening onder de scheepsrol. Ze kregen dan wat geld vooruitbetaald om spullen te kopen en moesten enkele dagen later aan boord komen om de schepen klaar te maken".* De Zaanse geschiedschrijver Jacob Honig vult daar op aan: *"De kommandeur (van een walvisvaarder) nam in de eene of andere herberg zijn intrek. Een vlag uit het bovenraam was voor de varengasten een baken om hunne koers naar te regelen. Te Zaandam geschiedde deze werving meestal in eene herberg op den hoek van den Oostzijderdam bij de kerk. De eigenaar gaf zijn huis den naam van Spitsbergen, en dezen naam bleef dit gebouw dragen, lang nadat de Groenlandsche visscherij, die aan de vroegere eigenaars zooveel voordeel geschonken had, was te niet gegaan. Wij herinneren ons nog uit onze jeugd het uithangbord, waarop niets te zien was dan ijsbergen, die hunne spitse kruinen ten hemel verhieven".*

En verder, in een beschrijving van een wandeling door Zaandam:

"De wandelaar was den Dam over, en ging den Noord in bij de oostzijde der kerk, waar de Dampaal stond, waarop de namen der dorpen gebeiteld waren, die de kosten van het leggen van dien Dam gedragen hadden.

Deze was van hout en werd in later tijd door een steenen paal vervangen, waarop alleen „Hoogendam" gebeiteld stond. Evenzoo was er in den muur van de herberg Spitsbergen in de Peperstraat een steen gemetseld, waarop de namen der contribuëerende dorpen gehouwen waren, die ook keur en schouw hadden op de huizen, die aan den Dam gebouwd waren en aan de Zaan uitkomende wallen hadden".

De Zaanse schilder Jan Kruijver maakte twee aquarellen van de herberg. Een van de voorzijde en een van de achterzijde. Omdat dit exact overeenstemt met de beschikbare foto's is het mogelijk dat hij deze foto's als voorbeeld gebruikte. Hieronder het aquarel van de achterzijde.

In 1901 staat het "hecht, sterk en goed onderhouden bier- en koffiehuis" te koop, wegens "ziekelijke omstandigheden" van de eigenaar "en gemis aan opvolger".

ZAANDAM.
Door ziekelijke omstandigheden en gemis
aan opvolger.

Den 31 October 1901, des avonds ten
7 uur precies, zal in het Logement „HER
WAPEN VAN AMSTERDAM", door den
Makelaar P. VERGOUW Jr, ten over-
staan van den Notaris B. J. TEN CATE,

In veiling worden gebracht:

No. 1. Met hecht, sterk en
goed onderhouden, en zeer
gunstig bekend staande Bier-
en Koffiehuis, genaamd „Spitsbergen"
met Erf en verdere aanhoorigheden, ge-

Eene Compagnie tot aankoop van looten

Postcodeloterij, Staatsloterij, Bankgiroloterij, de Lotto: We hebben in onze tijd een ruime keus als we, gelet op het symbool van de Staatsloterij, een grote vis willen vangen door een kleine uit te gooien. De Staatsloterij is van de genoemde kansspelen de oudste. Al in 1726 werd de eerste trekking verricht onder de naam Generaliteijts Loterij.

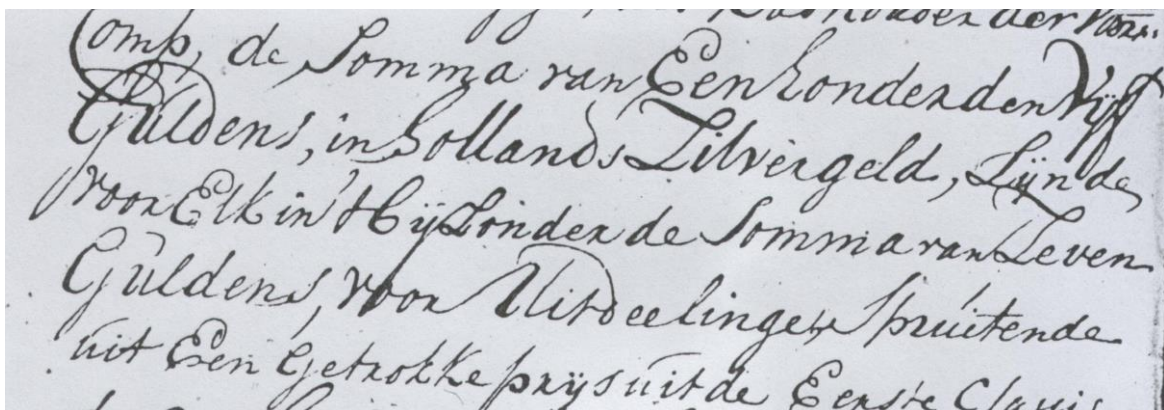
Ook in de tijd dat Jan Klaaszoon Kan en Jopje Trommels in de herberg Spitsbergen in Oostzaandam woonden, was er de gelegenheid deel te nemen aan loterijen. Een dorpsgenoot van Jan, Teewis Rogge (een jongen van vijftien jaar), zon op mogelijkheden om de kansen in een loterij te vergroten, uitgaande van het principe "eendracht maakt macht". Hij wist een club van zeventien personen bij elkaar te brengen, waaronder zijn broers Adriaan en Lijnst, en ook Jan Klaaszoon Kan.

Ze spraken af gezamenlijk loten te kopen van de Generaliteijts Loterij en de Uijtrechtze Loterij. Er werd voor de compagnie (door Teewis Rogge) een stevig reglement opgesteld. Wekelijks moest, op een vastgestelde tijd, twee stuivers ingelegd worden. Wie te laat betaalde kon op een boete rekenen: *"Die zijn wekelijkse 2 stuivers niet gebragt heeft voor dingsdagh na zaturdagh van den inleg"*, kreeg een boete van twee stuivers, of: *"Indien den boekhouder sijn reekening en 't geen daartoe behoort op den tijt van de reekening niet heeft klaer gemaakt, verbeurt ses stuivers"*.

Er was, eenmaal per kwartaal, *"een dag van rekening"*. Dan kwam de club bij elkaar en legde de boekhouder (Adriaan Rogge, de broer van Teewis) verantwoording af. Alle zeventien deelnemers werden geacht aanwezig te zijn en te laat komen leverde weer een boete op: *"die ter reekening een halv uur te laat comt verbeurt f 0 : 0 : 8 (8 cent), een uur te laat f 0 : 2 : 0 (2 stuivers), twee uren te laat f 0 : 3 : 8, drie uren te laat f 0 : 4 : 8 en die later als 3 uren te laat komt na den gestelde tijdt sal aangemerkt worden alsof hij niet gekoomen was"*. Kortom, Teewis had de zaken goed geregeld.

De loterij heeft geduurd van mei 1750 tot oktober 1759 en van al die jaren zijn de afrekeningen bewaard gebleven. Het is dus mogelijk na te gaan hoe het Jan Kan vergaan is in die jaren. Maakte hij winst of verlies?

Om te beginnen betaalde Jan $f\ 49 : 8 : 0$ aan inleg. We vinden tweemaal een vermelding van een uitkering van een behoorlijke prijs. In februari 1751 wint de club: *"Een achtensestig guldens in Hollands zilvergeld, zijnde voor elk in 't bijzonder de somma van vier guldens"*.

Comp, de Somma van Een hondred den Vijf
Guldens, in Hollands Zilvergeld, Lijnde
voor Elk in 't Bijzonder de Somma van Leven
Guldens, voor Mitdeelingen spruitende
uit Een Getrokke prijs uit de Eerste Classis

In hetzelfde jaar is het in december weer raak. Men wint honderdvijf gulden wat elke deelnemer zeven gulden oplevert. Er wordt nergens een boete van Jan Kan vermeld, zodat Jan er in de negen jaren dat hij aan de loterij meedeed ruim achtendertig gulden op verloor. Ook voor tegenwoordige loterijdeelnemers een herkenbaar beeld.

De kinderen

Onder andere dank zij notariële akten weten we ook hoe het een aantal kinderen van Jan en Jopje verging. Het gaat dan om Pieter, Dirk, Lourens en Klaas want Gooltje, Zymon en Geertje overleden al jong.

Pieter, de oudste, werd schoolmeester. We vinden zijn beroep in zijn testament: "*Op den 18de dags der maant november, synde sondays des avonds de clock omtrent 9 uren, in den jare na Christie geboorten A° 1754*", gingen Pieter Kan en zijn vrouw Jannetje van der Schelling naar notaris Albert Gloeysteen om hun testament te laten opstellen. Het document vermeldt dat deze "*egtelyden*" wonen op het "*Haelders-schoolpat*" in Oostzaan en dat de "*eersame Pieter Kan*" schoolmeester is. Later verhuisde Pieter eerst naar Noord-Scharwoude en daarna naar Berkhout, een lintdorp vlak bij Hoorn.

Pieter was schoolmeester maar had, zoals gebruikelijk in die tijd, ook andere taken. In Berkhout deed hij de administratie van de belasting die werd geheven bij begrafenissen (Zijn taak wordt omschreven als: "*ondergaarder der gemeene middelen*"). In de administratie van deze begraafbelasting vinden we zijn handtekening, als hij eenmaal per jaar de boeken afsluit. Zijn handtekening staat voor het eerst onder de afrekening van 4 april 1756 en in 1802 ondertekent hij voor het laatst. In 1763 ondertekent hij bijvoorbeeld met "*P. Kan, schoolmeester etc*" en in 1802 met "*P. Kan, coster*".

A close-up photograph of a handwritten signature in dark ink on a light-colored paper. The signature is written in a cursive, flowing style. The name 'Pieter Kan' is clearly legible, followed by 'schoolmeester etc' in a smaller, less distinct script. The signature is written on a piece of paper that appears to be a document or a ledger page.

En ..... Pieter had nog een functie. Hij was dorpschrijver. Veel mensen konden niet schrijven. Als ze een brief moesten versturen gingen ze naar de dorpschrijver die deze, tegen een vergoeding, in hun plaats schreef. Bovendien beschreef Pieter de afspraken die gemaakt werden bij het verdelen van nalatenschappen. Het "Register betreffende het taxeren van nagelaten goederen i.v.m. het invorderen van de collaterale successie" staat vol met door Pieter geschreven teksten. We hebben een voorbeeld daarvan uit 1795:

Welke Som aan Jan Merd' ams
op intrest is gegeven, tegen
3 p.c. Jaarlijks, en van welke
goederen voorn: Administrat:
Arens Jaarlijks syn gehouden
om rekening aan Amersog:
11de te berokt: te doen, t welk
op dato defes ook is gedaan,
en is by lot van rek: berokt:
dat de Ontf: w. - - - 63: 2: 14
en de uitgaaf - - - 28: 2: 14
meerder Ontf: als uitg: welke penn:
op dato defes aan Amersogden
syn overgegeven. Pieter Kan

Een stukje van een beschrijving van een afhandeling van een nalatenschap geschreven door Pieter Kan, dorpschrijver (21 januari 1795)

In februari 1795 is er plotseling een andere dorpschrijver (Abraham Commer). Het is de tijd van de Bataafse republiek. Abraham Commer was een fanatiek patriot. In een aantal van zijn bewaard gebleven voordrachten is zijn enthousiasme voor de zaak van de Bataafse republiek duidelijk te merken. Hij schrijft geestdriftig over "het ware patriottisme" en "vrijheid, gelijkheid en broederschap".

Abraham zal waarschijnlijk Pieter zijn baantje zal hebben ontnomen omdat Pieter wat minder de patriottische zaak was toegedaan. In de notulen van het Comité van Algemeen Welzijn noteert hij: "Stond binnen den burger Pieter Kan als voorheen dorpschrijver brengende zijne boeken en papieren, bij hem in die qualiteit berustende, voor de welke hem van den secretaris quitantie gegeven is en hem vervolgens door dit comité zijn verdiende salaris is toe gelegd, zijnde een somma van f 32 =".

Pieter werd bedankt voor bewezen diensten en kon gaan. Voor mensen die eerder voor de regenten van Berkhout gewerkt hadden was er geen plaats in het nieuwe bestuur. (zie afb. hieronder)

Artic. 4.

Hend Binnem den Banger Priten kan
als voor hem dorps schryver, brengende zijne
Boeken en papieren, Gij hem in die Qualiteit
Beruhtendes, voor de welke hem van d'underschrijv
Quintanties gegeven is, en hem vervolgens door
't Committé, zijn verdienende Salaris is toe
gelegd, zijnde den Somme van 32 = =

Berkhout, nu opgenomen in de gemeente Wester-Koggenland, was en is een klein dorp midden in het agrarische landschap van West-Friesland. Hieronder de kerk waar Pieter koster en voorzanger was, op een tekening uit circa 1780. Helaas kunnen we de kerk van Pieter niet meer bekijken. De kerk brandde aan het eind van de negentiende eeuw tot de grond toe af.

De kerk van Pieter

Pieter overleed in 1810 en hij staat in de administratie van de begraafbelasting vermeld met de toevoeging: "rustend schoolmeester". Hij werd begraven: "In de kerk met 't beste kleed en luien". Het bedrag van de begraafbelasting (6 gulden 10 stuivers) geeft aan dat Pieter een vermogen had van tussen de 2000 en 6000 gulden(!).

24 Maand Pieter kan Rustende Schoolmeester
in de kerk met 't beste kleed en
Luien ----- 6 10 11

Ook van de tweede zoon, Dirk, weten we het beroep. Dirk werkte op de scheepswerf van Gerrit Ariszoon Noome, "groot scheepenmaker te Zaandam". In 1777 gingen Dirk en veertien van zijn collega's naar de notaris om, op verzoek van hun baas Gerrit Noome, te laten vastleggen dat zij het schip "De

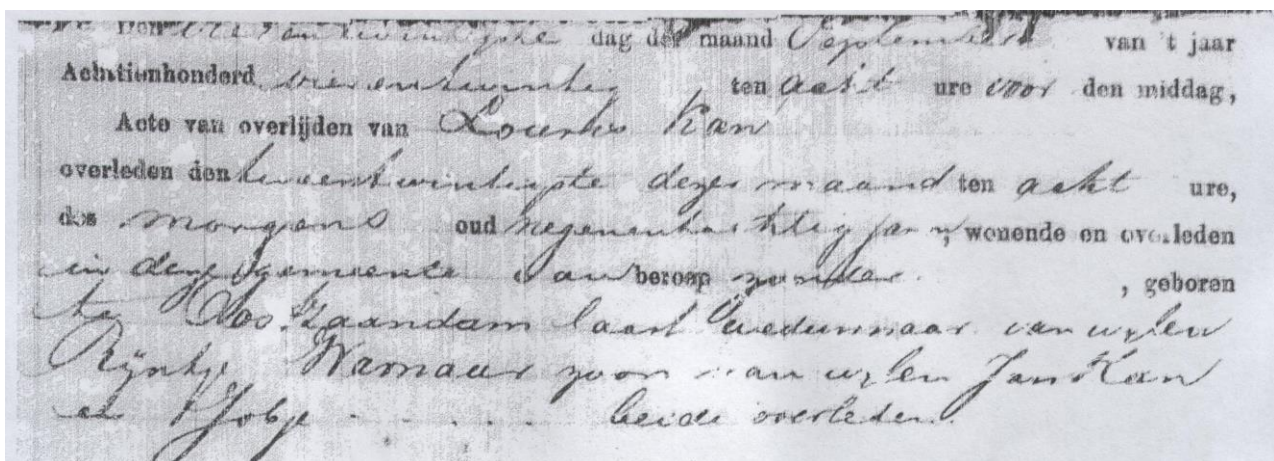
Heerlijkheid Bergen" wel degelijk hadden "geklamyt en tot aan de barghoute toe hadden verbreeuwd". Kennelijk had de eigenaar van het schip een klacht ingediend over de, op de werf van Noome geklaarde klus.

Later, waarschijnlijk na het overlijden van Jopje Trommels, werd Dirk herbergier in Spitsbergen. We noemden al eerder het bedrag van 49 gulden, die de regenten van Oostzaandam aan hem betaalden vanwege de levering van bier op het stadhuis.

Lourens, de derde zoon, kwam uiteindelijk ook terecht in Berkhout. Zijn eerste vrouw, Marietje Pot, overleed in 1795 en Lourens hertrouwde in Berkhout met Reintje Warnaar. Ook zij was eerder getrouwd. Ze was een Friezin, geboren in Wolvega maar ze woonde al langer in Berkhout. Volgens het trouwboek van Berkhout woonde Lourens tot het huwelijk nog in Oostzaandam. Is het gek om te veronderstellen dat broer Pieter hier als koppelaar gefungeerd heeft?

Nee dat is het niet! Een collega van Pieter, de ondergaarder van Oterleek, was Jacob Warner en een controle in het doopboek van Wolvega leert dat zowel bij Reintje als bij Jacob de namen Warner Harmens en Geesjen (Jacobs) als ouders zijn vermeld. Pieter kende Jacob als collega. Pieter had een broer die weduwnaar was, Jacob had een zus in dezelfde omstandigheden en voilà.

Lourens overleed in 1824 en mocht er nog twijfel zijn of hij een zoon was van Jan Klaaszoon Kan (in het doopboek stond immers Jan Klaaszoon Blok als vader genoemd), dan vinden we in zijn overlijdensakte de bevestiging daarvan. Hij was een "zoon van Jan Kan en Jobbe .....". Kennelijk wisten "de goede bekende" en "zijn zwager", die het overlijden kwamen aangeven, Jopjes achternaam niet meer.

Lourens werd achtentachtig jaar en heeft een behoorlijk stuk geschiedenis meegemaakt. Hij heeft Prinsen van Oranje zien komen (na het 2^e stadhouderloos tijdperk in 1751) en zien gaan (bij de komst van de Fransen in 1798). Hij had Mozarts concert in Amsterdam kunnen bezoeken (1766), de eerste ballonvlucht boven Nederland kunnen aanschouwen (1804), gehoord kunnen hebben van de neergang van de VOC en WIC en de eerste stoommachine kunnen bekijken (ca 1787). Tijdens zijn leven werden de

Verenigde Staten onafhankelijk (1776), werd de gulden de eenheidsmunt in heel Nederland (1816) en werd het metriek stelsel ingevoerd (1820).

Tenslotte Klaas, de jongste. Hij trouwde met Maritje Leest. Maritje was de dochter van Jacob Leest en het is deze Jacob waarnaar een zoon van Klaas genoemd werd: Jacob Kan. Tot op de dag van vandaag vinden we die voornaam bij de Kannen terug: Jakob Koert (Jakko) Kan, geboren in 1973 en zelfs in de vrouwelijke vorm: Marlies Jacolien Kan, geboren in 1970.

Klaas woonde aan de Peperstraat en van Maritje wordt bij haar huwelijk vermeld: "*Jongedochter van de Hoogendijk*". De Hoogendijk ligt in Westzaandam. Twee gescheiden dorpen, maar ook in dit geval duidelijk verbonden.

Als Klaas van zijn eigen huis in de Peperstraat naar het huis van zijn aanstaande liep, moest hij over de Dam. Eerst over de sluizen: De Duikersluis, waardoor soms na hevige regenval het water naar buiten kolkte om er voor te zorgen dat het waterpeil in de Zaan niet te hoog werd. Dan de Kleine Sluis en tenslotte de Groote Sluis, waarop van die prachtige schilden stonden met de wapens van de dijkgraaf. Vanaf de Groote Sluis kon Klaas over de Voorzaan kijken. Overal schepen: Op de noordwestenwind onderweg naar het IJ, vastgelegd aan de steiger bij de Dam of voor reparatie afgemeerd bij de scheepswerven aan de Hoogendijk. Op het laatste stuk van de Dam liep Klaas langs vijf herbergen: de Oude Prins, de Gouwe Leeuw, den Otter, 't Waapen van Amsterdam en de Drie Swaane. Het was een plek waar Klaas zich kon verwonderen over de grote verscheidenheid aan kooplieden, schepelingen en passagiers die hier voor een of meer nachten hun intrek namen. Aan het eind van de Dam ging Klaas links af de Hoogendijk op. Hij was bijna bij Maritje.

De Dam met herbergen en de Voorzaan met diverse schepen. Links de Hoogendijk.

Klaas trouwde op zondag 14 december 1766 met Maritje. Het is misschien niet helemaal toevallig dat deze trouwerij in de tweede helft van het jaar 1766 plaats vond, want Klaas werd op 7 juni 1766 aangesteld als "bijschoolmeester" aan de school in de Noord in Oostzaandam. Het was waarschijnlijk voor hem

makkelijker Jacob Leest de hand van zijn dochter te vragen als hij een degelijk beroep uitoefende.

Stormvloed

De jaarlijkse kermis in Zaandam was een groot feest voor de inwoners. In november werd die kermis opgebouwd op de Dam en was het een drukte van belang. Er werd een draaimolen neergezet en mensen uit alle windstreken sjouwden heen en weer om er voor te zorgen dat hun kermisattractie op tijd klaar was. Het weer was tijdens de kermis van 1775 onstuimig. *"Den 14^e november zijnde dinsdag 's morgens had men een stijve zuijdwesten windt. 's Voormiddags liep de windt noordwest en 't begon al stijfer te waijen. Des nags waijde het een gansche storm"*, schrijft Cornelis Dekker (inwoner van Zaandam) in zijn dagboek.

Het water in de Voorzaan stond op de eerste kermisdag opvallend laag, maar in de loop van de avond viel het de mensen op dat de vloed juist erg hoog kwam. Dat was overigens met een Noordwester storm niet ongebruikelijk. Toch ontstond er een gevaarlijke situatie en als Klaas Kan poolshoogte was gaan nemen op de Dam had hij kunnen zien dat het water woest door de Groote Sluis stroomde. Een ploeg mannen probeerde de nooddeuren te sluiten maar de kracht van het water was groter en met veel gekraak en rondvliegende brokken hout, barstten de deuren uit hun voegen. Bij de herbergen aan de westkant van de Dam liep het water al bijna over de drempels de gelagkamers binnen. Het gekke was dat er door de nachtwachten nog geen alarm geslagen werd? Het was hun taak om bij dit soort gevaren actie te ondernemen en ..... als er echt gevaar was zou de klok van de Oostzijderkerk toch gaan luiden?

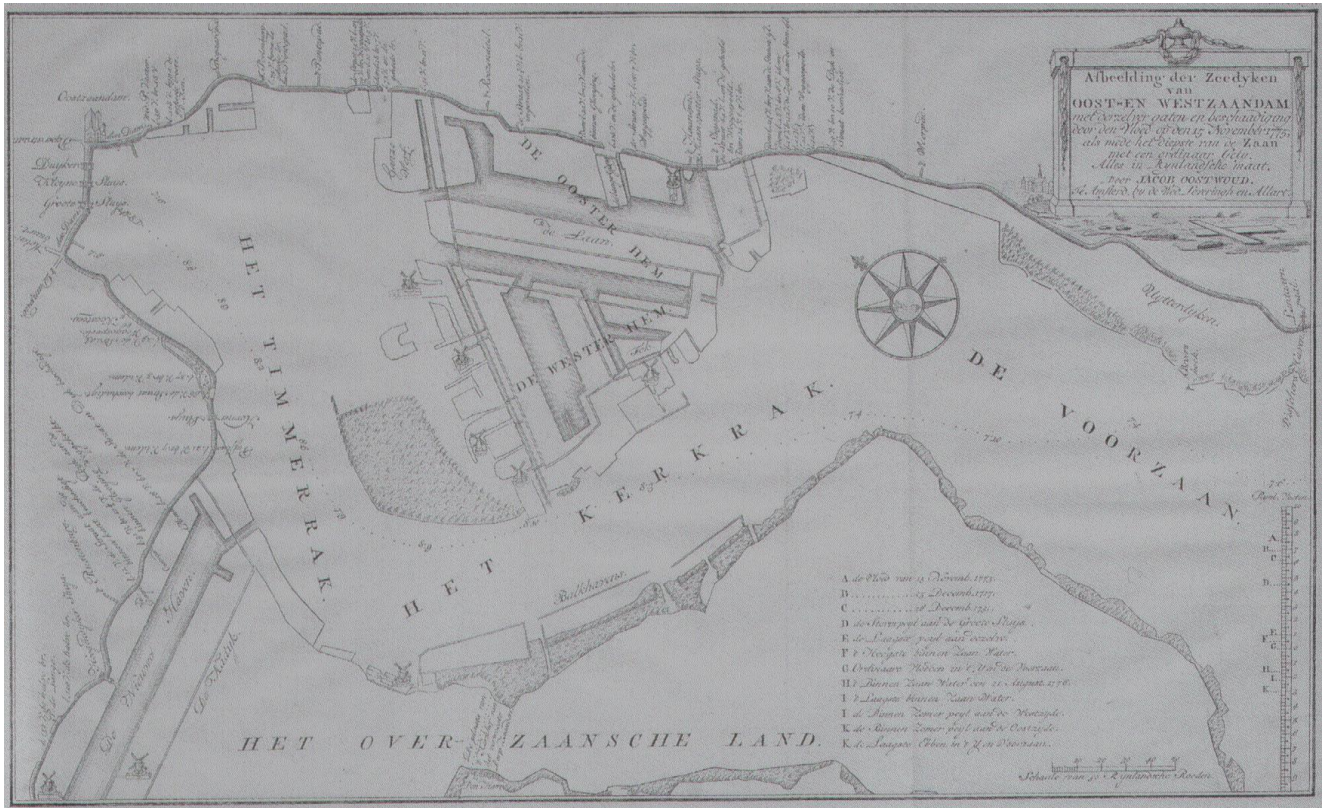
Pas *"des woensdag 's morgens zijnde den 15^e tusschen 5 en 6 uren begonne de klokken aan Oost en Westzij te luije en men riep 'waterlood' langs de straate"*, schrijft Cornelis Dekker in zijn al eerder aangehaalde dagboek. *"Het water stroomde over den Dam en dijk. De Hoogendijk had op verschije plaatse veel te leijden in sonderheijd tusschen de Hoogendijker sluijs en 't endt van de straad. Daar scheen 't dat men de dijk soude moete verliesen. 't water stroomde sterk en de dijk begon van onder weg te stroomen. Veel mensche liepe zaam, maar 't scheen of een ieder de moet verlooren gaf. Niemand sloeg de hand aan 't werk"*.

Maar: *"De burgermeesters, in de weer sijnde, moedigde het volk aan en men begon met alle vlijdt balken en swaar hout op den dijk te trekken, versorgde het met zijlen en anderen middelen die men bij de hand konde krijgen en behielde door Gods goedheijt zoo de dijk. Aan de Oostzij was 't niet minder gevaarlijk, dewijl de dijk daar op verschije plaatse scheen te zullen doorstroomen. In sonderheijd bij de mastemakers werf (...) alwaar een gadt door de dijk heen stroomde, zijnde op de maatstok wel 14 voet diep en bij gis wel 8 à 10 voet wijt. Het scheen of alle menschelijke hulp verlooren was en dat men de dijk zouw moete verliese. Verscheijde huijse wierde door 't stroomen van 't water van onder zeer beschadigt. Zommige menschen pakte hunne goedere en vliegte uijt de huijse. Andere ginge op de solders. Kortom*

de noodt was zoo grootd dat men dagt niet anders of Zaandam soude tot een waterpoel gesteldt worden”.

Gelukkig zakte het water weer snel en nam de storm ook in kracht af. De volgende dag kon men beginnen met opruimen en herstellen.

Onderwijzer Jacob Oostwoud uit Oostzaandam tekende een kaart met de precieze schade van de stormvloed in 1775.

Patriotten en Orangisten

Willem V

De laatste vijftientig jaren van de achttiende eeuw waren een onrustige tijd in de Republiek en in Zaandam. Een slechte economie, oorlog met Engeland en miserabel bestuur van stadhouder Willem V zorgden voor veel gemopper onder vooral de welgestelde burgers. Die burgers wilden dat het anders ging en verspreidden hun ideeën door middel van pamfletten en tijdschriften. Een revolutionaire patriottenbeweging, inclusief bewapende schutterijen, ontstond. Ook in Oostzaandam kwam het tot de vorming van een schutterij. Plakkaten met de volgende tekst werden in het dorp opgehangen:

Waarschouwinge

*Ingevolge de aanschrijving van de Edele Mogende Heeren Gecommitteerde Raden van hun Ed. Groot Mogende Heeren Staaten van Holland en West-Friesland
Om bij provisie den derden man bij looting te kiezen*

*Uit de weerbare manschap te Oostzaandam
Zal hier meede werden begonnen op Dinsdag den eersten Februari 1785
's morgens ten acht uuren
Van het einde van de Zuydyk af
En daar meede continueeren tot dat alle in- en opgezetenen der weerbaare
mannen, ingevolge voorgeschrevene aanschrijvinge zijn geloot
Werdende een igelyk verzogt in zijn buurt of wijk
Zig als dan te huys vinde
Om de loting
Of zelve
Of door gemagtigde
Of daar toe gecommitteerde te doen of te zien doen
En wyders elkanderen van tyd tot tyd kennisze te geven
Tot hoeverre de loting is gevordert.
Zegt het voort.*

Alle "weerbare" mannen van 18 tot 60 jaar moesten dus meedoen aan een "looting" om te bepalen wie zou moeten deelnemen aan een te vormen schutterij. Om het loten te laten plaats vinden, liepen op 1, 2 en 3 februari 1785 de schout en zijn dienaren van zuid naar noord door het dorp en "een Igelijk werd verzogt in zijn buurt of wijk zig als dan te huys vinde". Ook onze familieleden moesten loten en we vinden op de lotinglijsten de namen van: Dirk Kan (*in de Peeperstraat*); Jan en Lourens Kan (*op 't Francepad*); Klaas Kan (*in de Noord*). Geen van de Kannen werd ingeloot. Bij Klaas staat ook het beroep vermeld: schoolmeester. Gelukkig voor Klaas waren schoolmeesters vrijgesteld van de dienst in de schutterij. Van de ons bekende Kannen in de opgegeven leeftijd missen we Pieter. Hij woonde in Berkhout.

de schutterij

Prins Willem V vluchtte vanwege al dit wapengekletter naar Nijmegen. Zijn kordate vrouw, Wilhelmina van Pruisen, was het niet eens met deze aftocht en wilde terugkeren naar Den Haag. Bij Goejanverwellesluis werd ze door patriotten tegengehouden. Haar broer, Frederik van Pruisen, trok met een leger van 26000 man Nederland binnen om deze belediging af te straffen en Willem weer op de troon in Den Haag te helpen. Als reactie op het patriottisme van de rijke burgerij, was het gewone volk veelal oranjegezind en toen

Willems macht was hersteld reageerde het volk zijn agressie af op de patriotten, ook in Zaandam tijdens de kermis van 1787.

Onrust in Zaandam

Jan, de zoon van Klaas en Maritje, was gek op kermis. Toen hij in november van het jaar 1787 naar de kermis ging moet hij gemerkt hebben dat er iets aan de hand was. Er was veel geschreeuw van "Oranje Boven" en er waren hier en daar al vechtpartijtjes. Van anderen zal hij gehoord hebben dat er een groepje Amsterdammers met de veerschuit was meegekomen, die riepen dat ze die patriotten wel eens mores zouden leren. Bij de Groote Sluis zag hij een grote groep mensen staan met in hun midden een paar mannen van wie bekend was dat ze patriotten waren. Jan had ze nog, trots met hun geweren, in de schutterij zien marcheren. Nu riepen ze: "Oranje Boven". Niet van harte, maar omdat er bedreigd werd dat ze anders in de sluis gegooid zouden worden. Toen Jan verder liep zag hij dat politieagenten, op last van het dorpsbestuur, herbergen afsloten. Zo was er weinig plezier te beleven aan de kermis. Dan kon je maar beter naar huis gaan.

De volgende dag liep de omroeper door het dorp met de mededeling dat iedereen die zich naar buiten begaf, oranje linten moest dragen. De dorpsbesturen hadden kennelijk eieren voor hun geld gekozen. We weten weinig van de politieke voorkeur van de Kanten. Maar hoe vaak is het daarna nog voorgekomen dat een complete familie Kant zich, getooid met oranje linten, naar de kermis begaf?

De rust werd hersteld, de schutterijen opgeheven, en de idealen van de Patriotten gingen voorlopig in de ijskast. Of zoals een tijdgenoot schreef: *"De Zaandammers hebben moeds genoeg gehad om naar Woerden (Goejanverwellesluis) enz. te trekken; doch bij de beruchte ommekeer van zaken in geheel de Republiek, hebben deze Vrijheidszoonen hunne geweren vrijwillig nedergelegd. Thans leeft men er onderling zeer gerust en vreedzaam, 't geen echter minder aanmerkelijk is, dan 't wel elders zoude zijn, omdat, gelijk gezegd is, verre de meesten en ook de voornaamste lieden, de Patriottische partij nog blijven omhelzen en die van het ander gevoelen (de Oranjegezinden dus), slechts weinigen, onder de mindere classe, der dorpelingen zijn."*

De Fransen komen

In 1795 werd Willem V definitief verjaagd en trokken de Fransen, verwelkomd door de patriotten, Nederland in. Dagboekschrijver Cornelis Dekker klinkt niet echt enthousiast als hij de omwenteling beschrijft: *"De 20^e (januari) kwamen eenige hondert Franse binnen, doen wierd binnen Zaandam de vlaggen op toorens en kerken geset, dog contra in plaas men gewoon was, dat het rood boven, soo moest het wit onder waayen. Men moest nationalen strikken of roosjes van wit, rood en blauw dragen. Daar wierden vrijheid boome opgereggt waarom veel vreugden wierd bedreeven"*.

In het "Nieuwe Nederlandsche Jaerboek" klinkt meer enthousiasme als op 6 februari de "Nieuwe Constitutie voor 't Volk van Holland" wordt voorgelezen: „Na dat daags te vooren, by de Municipaliteit alhier, was ontvangen, de Publicatie van de nieuwe Constitutie voor 't Volk van Holland, is dezelve op heden, na dat altoorens alle de Wachtdoende Manschappen in de Wapenen waren verscheenen, en de Leden van de Municipaliteit, benevens den Schout en Secretaris, als mede de Leden van 't Comité Revolutionair met hunnen Secretaris, onder vliëgend Vaandel, slaande Trom, keurig Muziek en 't luiden der Klokken, tot op 't Raadhuis geleid; en na dat de Wachtdoende Manschappen, onder gepresenteerd Geweer, geschaard stonden, de gemelde Publicatie onder de aandoenlykste stilte, door den Secretaris van de Municipaliteit voorgelezen ; waarop door de ontzachlyke toegevlouide menigte, dezelve door een dikwerf hoezée is

toegejuicht!."

De inwijding van de vrijheidsboom in Oostzaandam op 19 september 1795 was een groot feest. Een grote optocht trok naar de plek waar de boom stond. Voorop liep de schutterij en daarna: "Een maagd, in 't wit gekleed, dragende het schild der 'Vrijheid', vergezeld van een weesmeisjen uit het Gereformeerd armenhuis; een jongeling, dragende het schild der 'Gelijkheid', vergezeld van een jongeling behoorende tot de Roomsche gemeente aan 't Kalf; een maagd, dragende het schild dat tot divies had het woord 'Heil', vergezeld van een meisjen uit het diaconiehuis; een jongeling, dragende het schild 'Broederschap', geassisteerd door een jongeling uit het Mennoniete weeshuis; vier jongelingen, dragende de nationale vendels, met welken den boom verciërd stond te worden (en een groep) kinderen van onderscheiden rang. Deze uitmuntende trein werd gesloten door de compagnie van den Capitein Dirk Dekker. Men marcheërde met fraai musiek, vliëgend vaandel en slaande trom de Noord uit, achter de noordzijde van de Gereformeerde kerk om naar de gedenkzuil der vrijheid".

Kortom alle rangen en standen waren vertegenwoordigd en zelfs Katholieken en Doopsgezinden mochten mee doen. De gevolgde route voerde langs het huis van Klaas Kan (in de Noord) en de herberg Spitsbergen (in de Peperstraat bij de kerk). De Kannen konden dus genieten van "deze uitmuntende trein" en misschien putten ze hoop uit de belofte van Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap en meer democratie.

Al gauw merkten ze echter dat die mooie idealen niet leidden tot betere levensomstandigheden. De Bataafse Republiek die na de komst van de Fransen de opvolger werd van de Zeven Verenigde Nederlanden, was geen succes. Het bleef slecht gaan in Nederland, net als in de laatste jaren van het oude regime, maar nu nog wat erger vanwege de nog steeds heersende oorlog tussen Frankrijk en Engeland en dat bleef nog een tijdlang zo.

Cornelis Dekker schreef over deze periode: "De straten krieoelde dagelijks van bedelaars. Niet alleen van de zeekant en anderen plaatsen, maar zelfs van de

zaankant, 't geen hier ongewoon was. Men plagt altijd te zeggen, die aan de Zaan werken wil in onverschillig is wat, kan altijd wat verdienen. Maar nu was voor veelen niet te verdienen al wilden sij nog soo graag en alles was en bleef dit gansche jaar even duer. De rog en tarw was soo duer als nooit mensche gehoord heeft, de eetbaar waaren na per porsie. (...) Men schreef overal vrijheijd, gelijkheijd en broederschap maar niets had minder plaats dan dat. Het geleek beeter dat de hoogmoet en de ongerechtigheijd ons land doet zinken. (...) Nog is dit jaar geen schip na de Straat Davids nog naar Groenland (voor de walvisvangst) geweest dog de haringbuijse hebben gevist. De uijtgaande en 't huijs koomende scheepen sijn voor 't grootste gedeelte in Engeland opgebracht, zoodat de sloopstimmerwerven geheel stilstonden.

Waar Cornelis Dekker zijn scepsis over de praktische uitwerking van de uitgangspunten van de Franse Revolutie alleen voor zichzelf in zijn dagboek noteerde, waren er anderen die ondanks de aanwezigheid van het Franse leger toch openlijk uitkwamen voor hun Oranjegezindheid. Molenbaas Jan Haremaker tooide de wieken van zijn molen in 1795 met vier fel oranje zeilen tot grote verontwaardiging van het Patriottische volksdeel. Het leverde hem een vermaning van de vroedschap op.

De Bataafse Republiek verdween in 1804 toen Napoléon, ontevreden over het functioneren ervan, zijn broer, Lodewijk, aanstelde als koning van Holland. Lodewijk werd op zijn beurt in 1810 van zijn taak ontheven. Napoléon vond zijn broertje veel te vriendelijk voor de Nederlanders en lijfde ons land in bij Frankrijk. Oost- en Westzaandam werden samengevoegd tot één stad (Ville Zaandam), de burgerlijke stand werd ingesteld en er werd een begin gemaakt met het opmeten van grondeigendommen (kadaster) en waar de Kannen hun achternaam al sinds de zeventiende eeuw gebruikten, werd nu iedereen verplicht dat te doen.

Nog meer veranderingen

Sinds de komst van de Fransen en de daarop volgende Bataafse Republiek, speelde de kerk niet meer de hoofdrol bij trouwplechtigheden. Klaas Kan (1745-1800, zijn eerste vrouw Maritje Leest overleed in 1797) en Antje Dirks Dekker trouwden op 18 mei 1798 "voor de municipaliteit" (gemeente).

In het archief van Zaanstad is een formulier te vinden dat gebruikt werd "bij het trouwen op het huis der gemeente te Amsteldam, sedert de heuglijke Revolutie van den 19 Januari 1795". De kans is groot dat de op het formulier vermelde tekst ook aan Klaas en Antje tijdens hun trouwplechtigheid op het Westzaandamse raadhuis is voorgelezen.

Klaas werd dan als volgt toegesproken: *"Gij bruidegom zal zijn, als man, de hoofd uwer huisgezin, en verplicht, door vlijt, naarstigheit, eerlijkheit en goed beleid, in dien post, of dat beroep, waar in gij gesteld zijt, uwe huishoudelijke belangen voor te staan en te bevorderen: voorts zult gij u omtrent uwe huisvrouw als liefhebbende man, jegens uwe kinderen als rechtgeëarte vader, en ten aanzien van uwe huisgezin in alles als verstandige bestuurder behooren te gedragen"*.

Vervolgens richtte de ambtenaar zich tot Antje: *"Gy bruid zyt verplicht u als liefhebbende vrouw jegens uwe man te gedragen, en hem, als hoofd van het huisgezin, met alle bescheidenheit te erkennen en te gehoorzaamen. Gy zult, als bestuurderse der huishouding, de belangen daarvan getrouwelyk behartigen, en daar in de verëischte spaarzaamheit gebruiken, overëenkomstig de omstandigheden waar in gy u geplaatst vind: ook zult gy uwe kinderen, als rechtgeëarte moeder, eene behoorlyke opvoeding geeven, hen verstandiglyk naar uw vermogen leiden en onderwyzen, en alle zedenbedervende toegeevendheit vermyden"*.

Nadat de plichten van bruid en bruidegom nadrukkelijk zijn genoemd komt tenslotte de bekende vraag: *"Neemt gy bruidegom uwe bruid, hier tegenwoordig, als uw huisvrouw alsoo aan?"* Het antwoord staat al voorgedrukt: *"Hier op antwoordt men met buiging, Ja"*. De bruid antwoordt *"met een buiging of neiging, Ja"*.

De toespraak eindigt met de oproep: *"Gedenk den armen"* (Waarschijnlijk werd er na de plechtigheit een collecte gehouden).

Het raadhuis van Westzaandam, waar de trouwplechtigheit van Klaas en Antje plaats vond.

Oorlog

In de in dit hoofdstuk beschreven periode hebben de Kannen op geen enkel moment last gehad van oorlogsgeweld. De oorlogen in de achttiende eeuw speelden zich voornamelijk op zee af en als er al vijandelijke legers ons land binnentrokken (in 1795, de Fransen) dan vonden er geen gevechten plaats in dat gedeelte van het gewest Holland waar de Kannen woonden.

In de herfst van 1799 veranderde dat. Engelse en Russische legers landden, onder dekking van scheepsgeschut van de Engelse vloot en in gezelschap van de Prins van Oranje op de stranden ten zuiden van Den Helder, in een poging

de Fransen uit Nederland te verdrijven. Na flinke gevechten in de duinen, bij Zijpe en bij Krabbendam bezetten de Engelsen in de nacht van 19 september Hoorn en voor Pieter en Lourens Kan, die met hun vrouwen Jannetje van der Schelling en Reintje Warnaar in het zeven kilometer verder gelegen Berkhout woonden, kwam de oorlog toen wel erg dichtbij.

In ieder geval zetten Oranjegezinde Berkhouters de bestuurders (municipaliteit) van het dorp al onder druk om een buitengewone vergadering te houden en de (prinsen-?) vlag van de toren te laten wapperen. De municipaliteit vond de situatie dreigend genoeg om aan deze verzoeken te voldoen, vooral toen in het dorp rumoer ontstond omdat prinsgezinden uit pure vreugde over de naderende troepen herhaaldelijk de klok luidden en de vrijheidsboom omver haalden.

Van Lourens Kan kennen we de politieke voorkeur niet, maar zijn broer Pieter zal waarschijnlijk wel Oranjegezind geweest zijn. Hij had jarenlang voor de oude regenten gewerkt en werd na het ontstaan van de Bataafse Republiek door de patriottische voorman Abraham Commer als dorpsschrijver ontslagen. Het zal voor Pieter dus een tegenslag geweest zijn dat de Engelsen de volgende dag al weer uit Hoorn vertrokken.

Diep teleurgesteld en in alle stilte haalden Berkhouter Oranjefans 's nachts de vlag maar weer van de toren en ze namen zelfs de moeite om in diezelfde nacht de neergehaalde vrijheidsboom door een nieuwe te vervangen.

De municipaliteit vond de situatie, met de Engelsen nog dicht in de buurt, te hachelijk om de opstandige Oranjeklanten hard aan te pakken en volstond voorlopig met een notificatie die opriep tot rust:

"De municipaliteit te Berkhout, aan alle hunne mede ingezetenen Heil en Broederschap, doet te weten dat wij uit aanmerkinge van de hachgelijke omstandigheden waarin onze plaats thans verkeert, daar wij aan de eene zijde hebben de stad Hoorn, thans overgegeven aan de Engelschen of liever aan de Prins van Oranje en aan de andere zijde onze Bataafsche armee, welker voorposten niet alleen gedurig tot in onze nabuurschap, maar zelfs soms tot op onze Jurisdicte zijn uitgestreckt, en wij uit dien hoofde (mogen wij het eens zoo noemen) tusschen twee vuren in de assche zitten, niet wetende welke krijgsbenden bij ons het eerst zullen inrukken, noodig geoordeeld hebben, alle onze ingezetenen bij deze aan te manen evenveel van welk eene denkwijze hij ook is, zich stil en vreedzaam te gedragen, zich door geene geruchten, van welken aard, te laten verblijden of verschrikken."

De strijd bereikte de Zaanstreek niet, maar de Kannen in Oostzaandam hebben wel degelijk gemerkt dat er gevochten werd in de kop van Noord-Holland. Onze dagboekschrijver Cornelis Dekker meldt dat er op "23 augustus, zijnde vrijdag van Zaandammer kermis wel 30 schuijte met volk met trommels en musiek" door de sluis gingen "om na het Noorderkwartier te gaan, want de Engelsman wou aan de Helder lande". Toen de strijd eenmaal was losgebarsten kwamen er "den 27^e en 28^e april veel schuijte met gekwetste door Zaandam" en op 21 september voeren er "van Zaandam 30 vletschuijte met houd en gereedschap en 30 man na Purmerendt om batterije te maaken" op 4 oktober gevolgd door "verschuijde wagens met hooij en ander begagien (ook) na Purmerent alwaar Dadels (Daendels, de aanvoerder van de troepen

van de Bataafse republiek) *sijn hooftkwartier had*". De spanning moet voelbaar geweest zijn want de Engels-Russische legermacht drong zelfs door tot Akersloot op ongeveer 25 kilometer van Oostzaandam.

Uiteindelijk kregen de Franse en Bataafse troepen de overhand en dwongen de Engelsen en Russen tot een capitulatie. De Oranjeklanten moesten nog veertien jaar wachten tot de zoon van de hierboven genoemde Prins van Oranje, op het strand van Scheveningen feestelijk werd ingehaald. Pieter Kan zou dat niet meer meemaken. Hij overleed in 1810. Zijn broer Lourens wel. Hij werd 88 jaar en overleed in 1824.

Regelgeving

Na de inlijving van Nederland in het Franse rijk in 1810 werd de regelgeving nog verder uitgebreid. Alle nieuwe voorschriften voor de stad Zaandam van het jaar 1812 zijn gebundeld en dat is een stevige pocket van bijna tweehonderdvijftig bladzijden geworden.

Herbergiers moesten bijvoorbeeld van alle reizigers die hun etablissement bezochten de paspoorten controleren en de gegevens op lijsten bijhouden. Als Jan Kan (1768-1816), die op dat moment waarschijnlijk herberg Spitsbergen runde, dat niet deed, zou hij *"ervaren die onaangenaame gevolgen waarin dezelve en hun lieder huisgezinnen, volgens de dieswegens bestaande wetten en reglementen, onherstelbaar zullen gedompeld worden"*. Ook was verordonneerd dat ieder die *"de wegen, paden of straten ter dezer stede"* zou *"passeren, met brandende tabaks pijpen, niet behoorlijk met een dopje voorzien, op pene van twee-en-veertig stuivers"* kon rekenen. De gendarmerie, veldwachters en *"agenten van policie"* mochten *"voorschreven bekeuringe (...) doen, tegens het genot der halve boete"*. Een aanmoedigingspremie dus voor de sterke arm.

Al die regelgeving voedde de weerstand tegen de Fransen, die nog werd versterkt door de *"conscriptie"*, de plicht voor iedere plaats om jaarlijks een contingent soldaten te leveren voor het leger van Napoléon.

Opstand

Misschien heeft Jan Kan (1768-1816) op vrijdag 11 oktober 1811 met zijn tweede vrouw Grietje op de Dam gestaan om te zien hoe de kleine Franse keizer Napoléon met een schip uit Amsterdam aankwam om daarna met enige minachting het Czaar Peterhuisje te bekijken. Volgens de Zaanse geschiedschrijver Jacob Honig was er veel volk op de been, maar *"uitte men zich niet in luide vreugdekreten"*.

Hij beschrijft verder: *Het was veel gewaagd van den man des gewelds, het diep verguisde Holland te bezoeken, vooral op het oogenblik, dat de conscriptie in werking kwam. Hij scheen niet te vreezen voor de woede van een vertrap volk! Maar hoe beleedigd men ook was, de ijzeren scepter hield iedere poging tot wederstreven terug, en uitwendig was het of een beminde Vorst zijne Staten bezocht; maar had de Keizer kunnen lezen in de harten der duizenden, die toegestroomd waren om hem te zien, hij zou er geene liefde of genegenheid, maar vrees en magtelooze woede in gevonden hebben. (...) Het was of het koude gelaat van den gevreesden ieders tong boeide en het hart verstijfde. Met snellen gang liep de Keizer de menigte door; op de Hooge Sluis*

stond bij een oogenblik stil; het schoone gezigt op de Achter Zaan boeide hem eene wijle, ja, perste hem een "sans-pareil" (zonder weerga) af".

Er waren ook weinig redenen om blij te zijn. Er was nog steeds veel armoede onder de bevolking en bovendien werden duizenden mannen verplicht dienst te nemen in het Franse leger. Slechts weinigen kwamen terug. Toen er in 1813 een nieuwe oproep kwam voor alle mannen tussen de 20 en 40 jaar, kwam dat hard aan bij veel Zaandamse gezinnen. Zo ook bij Jacob Kan en Aagje Groot. Jacob was 37 en kon opgeroepen worden. Ze hadden een zoontje van vijf, Cornelis, en Aagje was in verwachting van de tweede. En dan zou Jacob in Franse dienst naar het buitenland vertrekken? Dat kon toch zo maar niet!

Op 21 april 1813 moesten de mannen in de betreffende leeftijdscategorie zich inschrijven voor de Franse dienst. Maar er broeide iets in Zaandam. A. Smit beschrijft in "Een Zaankantsch oproer" (1846) wat er gebeurde. De avond tevoren was er een groep mannen, die *"de hoofden bij elkander stak, (...) nu en dan luide mompelde, en blikken wisselde, die niets goeds voorspelden"*. Er werd iets voorbereid! De volgende dag hingen er aanplakbiljetten waarop vermeld stond dat *"men, het vreemde juk moede, een iegelijk, die zich inschrijven liet, met de dood bedreigde"*. Commissaris van Politie Quack liet de biljetten onmiddellijk verwijderen, maar het mocht niet baten. *"De hoeden, weldra met oranje-linten versierd, golfden (...) in de lucht"*.

Het dagboek van Cornelis Dekker is ook hier een goede bron voor een ooggetuigenverslag: *"(Men) overmeesterde de koster van de kerk om de sleutels en begon de klokken te luiden, soo dat geheel Zaandam in rep en roer was. Men ging met stokken en vorken na Koog, Zaandijk, Wormerveer en Westzaan en overweldigde de merres van die brieven en geweeren Ze kwamen met geweeren en trommels terug.* (Waarschijnlijk wordt hier bedoeld dat men de maires/burgemeesters van de genoemde plaatsen lijsten -waarop vermeld stond wie in het Franse leger moest dienen- en geweren afhandig maakte).

De inschrijving voor het Franse leger werd uitgesteld, maar volgens Smit konden *"de hartstogten, eenmaal in beweging, (...) daardoor niet gebreideld worden. Aldra begeerden de zaamgestroomden eenen aanvoerder, en plaatsten een welgesteld burger, met name Jacob Rek (...) aan hun hoofd. (...) In het logement De drie Zwanen (werd) krijgsraad belegd, ten gevolge waarvan de uitreiking van geweren, en wat dies meer zij, de ontwapening der gendarmes, het uitzetten van wachtposten langs de geheele Zaan en hare omstreken, en de aanmaning, dat ieder naar zijne haardstede terugkeeren zou, plaats greep."* De burgers van Zaandam hoopten na zo'n "buitengewoon onstuimigen dag, nu veilig rust te kunnen nemen. Doch wat gebeurt er? Omstreeks des avonds 10 ure ontdekte een wachter in de Voorzaan eene boot, naar Zaandam koers houdende. Nu was ogenblikkelijk alles wederom op de been. Koeriers werden naar de dorpen afgezonden en weldra hoorde men daar, zoowel als te Zaandam een vernieuwd kloggelui, thans vermengd met het klepperen der ratels, hetwelk, begeleid door ketelmuzijk, dat door schreeuwen en tieren overtroffen werd, eene nacht vormde aan de inwoners even vreemd als beangstigend.(...) En den volgende morgen verscheen er in de Voorzaan eene kanoneerboot, uit welke weldra te kennen gegeven werd,

dat iedere verdere rustverstoring het beschieten van Zaandam ten gevolge zou hebben.

Volgens het dagboek van Cornelis Dekker ging Göbel, de burgemeester van Zaandam "met Jacob Rek na de canonneerbodt om te onderzoeken waartoe de selven hier kwam. Toen de selven weder terugwaame was uijt Jacob Rek de meeste koeragie al weg. Toen bedagt men 4 veerschuijten met volk om de boodt te overrompele, soo dat een ider die maar voorhande kwam daar maar in moest.

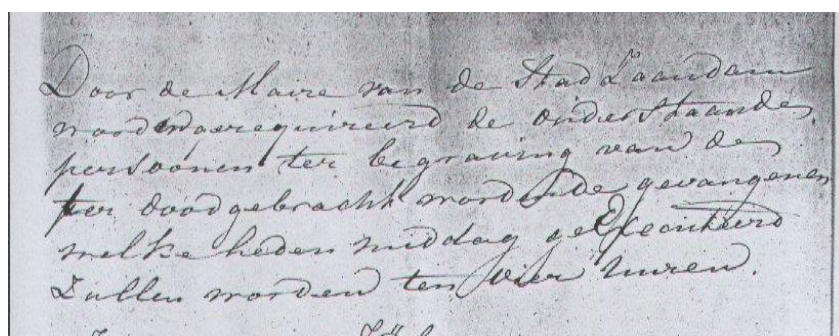
Toen kwam een geroep dat er 30 gendarmes den dijk afkwaamen. Toen vloog elk weder uijt de schuijte naar de Suijdijk. Daar koomende schoodten se soodanig dat niemandt den dijk kon genaaken. Die dag viel er niet veel meer voor. Op zaterdag "waren er al 2 booten bij de draij en des namiddag kwaamen 10 offesiers te paart om kwartier te maaken. (...) Des avons kwaamen nog 6 booten en 2 schuijte met 1000 man Switsers en Hollanders (soldaten in Franse dienst) en het staatenyagt met een generaal (generaal Molitor). De soldaaten werden ingekwartiert soo men best kon. De eenen kreeg 6, den ander 8, de derde 10 man".

Er zijn geen bewijzen dat de Kannen een Fransman in huis kregen. Was dat wel zo, dan waren ook zij verplicht hem dagelijks te voorzien van: "een fles goede wijn, goed eten en goede bedden" en hem "in alle betrekkingen dezelve goed en met alle bescheijdenheid te behandelen".

De inschrijving voor het Franse leger ging gewoon door. Cornelis Dekker doet er verslag van in zijn dagboek: "s namiddag wierd omgeroepen als dat de inschrijving voor 5 uren moest gedaan sijn. Toen wierden 6 van de opperste rebellen in arest genoomen die na de boote gebragt werden. 's Maandags 's morgens wierden se na 't huijs van Remmert de Vries gebragt, al waar proses verbaal wiert gehouden en hun fonnes werdt uijtgesprooken om doodt geschooten te worden, hetwelk des na middag te 5 uren is geschiedt.

De leiders van de opstand werden op de Burcht geëxecuteerd. Ruim honderddertig jaar later (na 1945) werden hun namen vermeld op het monument dat de verzetsstrijders uit de Tweede Wereldoorlog herdenkt.

Om deze mannen te begraven werden door de "Maire van de Stad Zaandam" 57 Zaandammers opgeroepen, waaronder de hierboven al genoemde Jacob Kan. Deze historie had nog een ander raakpunt met een familie Kan, want Dirk, achterkleinzoon van Jan en Jopje, trouwde in 1829 met Aagje Eijdenberg, wier vader (Jan Eijdenberg) een van de geëxecuteerden was.

"ter begraving van den ter dood gebracht wordende gevangenen"

De afloop van deze geschiedenis was extra triest omdat ruim een half jaar later Napoleon de strijd verloor en de Fransen uit Nederland vertrokken. Cornelis Dekker schrijft: "Den 8 november is het exerseeeren met de gardes te voet opgehouden. Den 14^e sprak men van vreedem. Den 15^e was er te Amsterdam seer druk met oranje. (...) Des maandags begon te Zaandam vrijwat te woelen met oranje en de Fransche borde werden ingehaaldt. De 25^e werde de vlaggen op de toorens geset en een igelijk moest oranje draagen, ook wierdt nog een vrijheidsboom verbrandt. Den 30^e november is sijn hoogheijdt den heer prins van Oranje met een pink tot Scheveningen aangekomen". (afb.)

Geld als water?

Wat weten we van de welstand van de Kannen in de achttiende eeuw? Waren ze rijk of arm? Uit het voorgaande kunnen we in ieder geval opmaken dat ze niet tot de allerarmsten behoorden. De herberg, Spitsbergen, was hun eigen woning en ze hadden dus voldoende middelen om die herberg te kopen. Bovendien lieten velen een testament maken. Er moet dus iets te verdelen zijn geweest.

Er gingen ook grote bedragen om in de familie. In het testament van Klaas (1745-1800, getrouwd met Maritje Leest) lezen we dat hij aan zijn broer, Lourens, tweehonderd gulden leende. Pieter (1732-1810) leende ook vijfhonderd gulden aan Lourens en driehonderd gulden aan zijn nicht Jobbe (getrouwd met Muus Moen). Bovendien had hij nog duizend gulden uitgeleend aan Antje van der Schelling, zijn schoonzus. Vermoedelijk had Pieter nog andere inkomsten dan zijn salaris als schoolmeester, koster/voorzanger en ondergaarder (lokale belastinginner). Voor zijn werk in de school en de kerk kreeg hij 170 gulden per jaar (aangevuld met "schoolgeld" van de kinderen) en voor zijn werk als ondergaarder stond hij in 1798 in de "Opgave van 's Lands Bediendens in de Gemeene middelen van haar Tractementen en Emolumenten over het Noorlijk gedeelte van het voormalig Gewest Holland" genoteerd voor ruim 193 gulden. Niet bepaald een bedrag dat het, naast de

kosten van levensonderhoud, mogelijk maakt om de hierboven genoemde bedragen uit te lenen.

Klaas Kan (1770-1848) en Jobje Swaardemaker verkochten in 1795 een obligatie van vijfhonderd gulden en dat allemaal in een tijd waarin huizen te koop waren voor een paar honderd gulden.

Van Klaas (1745-1800) hebben we een goed overzicht van zijn rijkdom door het document dat is opgemaakt na zijn dood in 1800. Daaruit blijkt namelijk dat er toen ruim 1500 gulden moest worden verdeeld. Zijn kinderen, Jan, Pieter en Jacob ontvingen hiervan elk ruim driehonderd gulden.

De verklaring voor deze welstand is te vinden in een tweetal testamenten. In de eerste plaats krijgt zijn eerste vrouw, Maritje Leest, in 1791 een erfenis van 500 gulden na het overlijden van ene Neeltje Rijke (what's in a name).

Den obligatie ten laste Lauris Jansz. Kan, woonende te
Berkhout, ten behoeve van Klaas Jansz. Kan, of wettigen
houder, groot een honderd gulden, onder conditie van vol-
dringing zonder interest op den 11^{en} November 1799, onder de
hand getekent den 28^{en} Mei des gemelden jaars.
Zijnde het huis en de inhoud publick verkocht, de inpruik,
den vandrangen, wote de doordruilden en de ydere lasten en
schuldten vtaal, wot door de comp^{te} de inkoop op't collateral.
waarsia bleek deelbaar te zyn. . . . f 1519. 2. 14.
Werde, alvorens te treden tot verdeling,
wot de den vorkinderen afgespaan, wot
honne moederlyke legitime partie (1/3
in 1/3 der 3 ynungde Gredelen) eene somme
van . . . . f 168. 15. 14.
Wotende daar na, van het optge, ten som-
me van . . . . f 1350. 7. —,
naar de weduwe, wot hoofde der vorkind-
gemeensdijng, toegewezen de helft, ten
somme van . . . . f 675. 3. 8,
en als erfgenaam
1/2 in de wederhelft, ten
somme van . . . . f 168. 15. 14.
te samen eene somme van . . . . f 843. 19. 6.
En is den ydaren comparanten aanbe-
deelt elke eene somme van f 168. 15. 14,
zijnde 3/4 in de wederhelft, hijs als erf-
gen.

Gedeelte van het document, waarin de erfenis van Klaas Kan wordt verdeeld.
Totaal te verdelen: f 1519 : 2 : 14 (1519 gulden, 2 stuivers, 14 penningen)

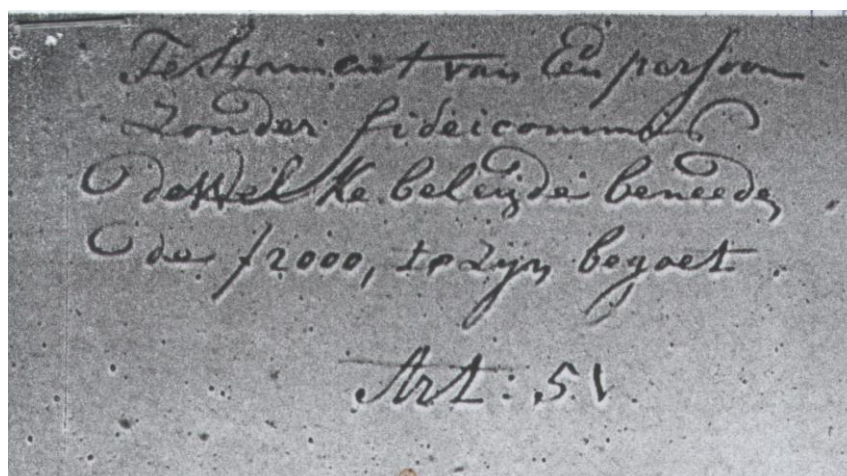
Bovendien verklaarde Trijntje Pieters Oud in januari 1792: "Claas Jansz. Kan en desselvs huisvrouw Maritje Jacobs Leest te samen of die van beiden leeven zal, te instrueeren tot eenige en universele ervgenaamen". Het testament geeft aan dat Trijntje "beneden de 2000 gulden is gegoed", wat betekent dat haar erfenis tussen de 1000 en 2000 gulden waard was. Het geld werd datzelfde jaar al aan Klaas uitgekeerd want Trijntje overleed in mei 1792.

Deze erfenissen kwamen uit de schoonfamilie van Klaas (de familie Schaap). Neeltje Rijke was de vrouw van Popke Schaap en Trijntje Pieters Oud was getrouwd met Jan Schaap. De moeder van Maritje Leest was Lijsbeth Schaap en Popke en Jan waren dus ooms of neven van Maritje.

De rijkdom van Klaas blijkt ook nog uit de lijst van lotelingen voor de schutterij in 1785. Achter de naam van Klaas staat een "v", oftewel "vermogend". Dat wil zeggen, dat hij geld genoeg had om een eigen geweer aan te schaffen. Achter de naam van Dirk, Jan en Lourens staat een "o", oftewel "onvermogend". Onvoldoende geld dus om een geweer aan te schaffen. Een geweer kostte in die tijd ongeveer 18 gulden. Omgerekend zou die 18 gulden nu ongeveer 140 euro (310 gulden) waard zijn. De grens tussen onvermogend en vermogend lag vrij hoog. Het wil dus niet zeggen dat Dirk, Jan en Lourens armlastig waren, wel dat Klaas goed in de centen zat.

Een andere aanwijzing voor de welstand van de families Kan vinden we in de testamenten. Als men een testament liet maken moest men aangeven voor hoeveel men "gegoed" was. Dat wil zeggen dat men moest melden wat de waarde was van de inboedel waarover in het testament afspraken werden gemaakt. Hoe hoger de waarde van de inboedel, hoe hoger de prijs van het zegel dat voor het testament moest worden betaald. In de testamenten van de diverse Kannen vinden we de volgende bedragen:

testament:	datum	gegoed beneden de:
Jopje Trommels (na overlijden van haar man Jan)	1765	f 2000
Lourens en Maartje Pot	1765	f 2000
Klaas en Maritje Leest	1780	f 2000
Klaas en Jopje Zwaardemaker	1794	f 2000
Jacob en Aagje Koppies	1797	f 2000
Klaas en Antje Dekker	1798	f 2000
Antje Dekker (na overlijden van haar man Klaas)	1800	f 2000
Trijntje Barkhout (na overlijden van haar man Dirk)	1802	f 2000
Pieter (na overlijden van zijn vrouw Neeltje Bakker)	1803	f 1000

Uit het testament van Jopje Trommels: "beneden den f 2000 te zijn bevestigd".

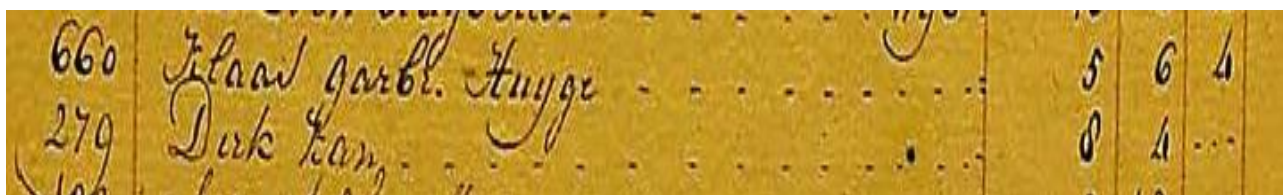
De vermelde bedragen zijn maximum bedragen. Als men verklaarde "beneden de tweeduizend gulden ge goed te zijn", was de boedel tussen de 1000 en

2000 gulden waard. Bij de meeste Kannen is dat het geval. Alleen bij Pieter staat een lager bedrag. Omgerekend zou 1000 gulden van toen nu (2006) ongeveer 9500 euro (fl. 21.000) waard zijn. Helemaal precies is zo'n omrekening niet. Om de bedragen in de juiste verhouding te zien moet men bedenken dat men, zoals al eerder gemeld, voor een paar honderd gulden een huis kon kopen.

De honderdste en tweehonderdste penning

Aan het einde van de achttiende eeuw werd door de Staten van Holland een extra belasting ingevoerd omdat: *"wy ondervinden, dat tot support van de groote en excesive lasten, waar in den staat door den laatst geëxpireerden en voorige oorlogen is vervallen, en die uyt het ordinaris inkoomen van het land niet kunnen werden gevonden, en om eenigzins goed te maaken de groote onkosten en zwaare lasten, gesprooten uit de nu laatst geëyndigde troubles, waar meede den staat meerder als te vooren is belast, des gemeene lands finantien met extraordinaris middelen moeten worden onderschraagt."* Men besloot dat op *"alle huysen zullen werden geheeven tweehonderdste penningen"* en bovendien: *"dat van alle obligatien en losrentebrieven zullen worden betaald een honderdste en een tweehonderdste penning"*.

In de Westzaandamse administratie van deze belasting op huizen en waardepapieren over het jaar 1798 vinden we bijvoorbeeld Dirk (tweede zoon van Jan en Jopje).

Hij moet 8 gulden en 4 stuivers betalen (In 2006: fl. 133.97 of € 60.79). Als 8 gulden en 4 stuivers 2% is, dan bezat Dirk dus een huis en/of waardepapieren van ongeveer 400 gulden. Verder zien we nog Pieter (kleinzoon) voor 2 gulden en 12 cent, Klaas (kleinzoon) voor 9 gulden 8 stuivers en 10 cent en Muus Moen (man van Jopje, kleindochter) voor 10 gulden 9 stuivers en 4 cent. Ze moesten deze belasting betalen omdat ze huiseigenaar waren en/of waardepapieren bezaten en dat onderschrijft de conclusie van de redelijke welstand van de familie Kan in die tijd.

Koplooper voor de weesen

Het is in dit boek al vaker gememoreerd: een familiegeschiedenis uitzoeken betekent zoeken. Zoeken in archieven: gericht zoeken in de belangrijkste als de burgerlijke stand, doop- trouw en begraafboeken, maar ook, vaak op goed geluk, in kleinere archieven waarvan de titel doet vermoeden dat er mogelijk een familielid in kan voorkomen. Het betekent de archiefinventarissen bekijken en stukken uit de stellingen laten komen om te zien of je goed gegokt hebt. Soms heb je dan geluk. Zo kwam uit een archiefstuk met de titel *"Verkiezing van ondergeschikte regenten en ambtenaren van Oostzaandam"*, het volgende te voorschijn:

Den 25 Maart 1780
Burgermeesteren Schepenen en Vroedschap,
van te Oostzaandam, collegialiter gedagvaard en
vergaderd zijnde op den Raadhuis te Oostzaandam
hebben voor de afgaande Personen, wederom op
nieuw verkozen en gecontinueerd

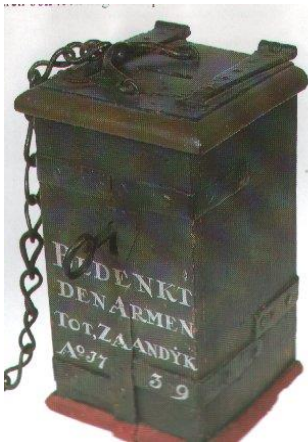
"Koplooper voor de Weesen,

Klaas Kan

De tekst geeft aan: "Den 25 Maart 1780, Burgermeester en Schepenen en Vroedschappen te Oostzaandam collegialiter gedagvaard en vergadert zijnde op den raadhuis te Oostzaandam hebben voor de afgaande personen wederom op nieuw verkozen en gecontinueerd (...) als koplooper voor de weesen (...), Klaas Kan".

Op andere plaatsen in ditzelfde boek worden nog genoemd: 18 april 1767 Klaas Kan voor 1 jaar; 7 april 1787: Jan Klaasz. Kan; 22 maart 1788: Klaas Kan; 23 april 1791: Jacob Claasz. Kan" (allen in dezelfde functie).

De complete lijst noemt personen die aangesteld zijn als weesvaders, armenvoogden, wees- en armenmoeders en de hierboven al genoemde "koploopers voor de weesen".

Armenbos (collectebus)

Wat was het geval? In de achttiende eeuw was de zorg voor hulpbehoevenden zeer plaatsgebonden. Als men niet in eigen levensbehoeften kon voorzien dan kon men een beroep doen op ondersteuning, maar dan moest men wel in de betreffende plaats geboren zijn of kunnen aantonen dat men daar al langere tijd woonachtig was en het hielp ook als men belijdend lidmaat was van, liefst de Gereformeerde, kerk.

De plaatselijke overheid zorgde er voor dat de aanwezige fondsen werden beheerd en kreeg daarvoor aanvullingen van bijvoorbeeld particulieren (legaten) en de kerken. Om die fondsen verder te vergroten werd er gecollecteerd. Leden van de plaatselijke elite en gegoede middenstand kregen een wijk toegewezen en liepen met "de kop" (collecteschaal) rond om geld in te zamelen, vandaar de naam "koplooper". Omdat het geld dat Klaas, Jan en Jacob ophaalden bestemd was voor het weeshuis, werd het dus "koplooper voor de weesen".

De "Rekening van ontfangst en uijtgaave van het weeshuijs tot Oostzaandam van 1800", geeft aan de inkomstzijde een bedrag van 18.856 gulden. Slechts een klein gedeelte daarvan (f 533) komt van de "Collecte met de schaal aan de huijzen". De grote bedragen komen van de plaatselijke

overheid (f 10.202), "het arbeidsloon der werkdoende kinderen" (f 1436) en het "Armengeld van de bieren en vaste goederen" (f1610, er werd, speciaal voor dit doel, een soort belasting op bier en onroerend goed geheven). Verder kwam er nog geld binnen van "t verhuuren van de doodkleeden (f 615), de spellen en kraamen op kermis" (f 222), en "de armenbossen op deeze plaats" (f 112). Er werden dus ook nog gewerkt met collectebussen.

De donaties aan de collectes waarbij Klaas, Jan en Jacob ingeschakeld waren, waren niet helemaal vrijwillig. Er werd gecollecteerd met een open schaal, dus de collectant kon duidelijk zien wat er werd gegeven en als men niet thuis was, werd men voor een tweede keer bezocht. Vaak liep men ook op vaste tijden: maandelijks of om de twee weken. Soms werd er gewerkt met intekenlijsten, zodat iedereen van iedereen kon zien wat de bijdrage was. Blijkbaar werd er vaak hetzelfde bedrag gegeven, want uit rekeningen van verschillende stadsarmvoogdijen blijkt dat die collectes keer op keer ongeveer evenveel opbrachten.

Ook het feit dat er werd gecollecteerd door de plaatselijke elite of gegoede middenstand zorgde al voor een vorm van sociale verplichting. Klaas was, als schoolmeester, een bekende in de wijk waar hij collecteerde ("van de Vermaning tot het huis van Simon Jolijsz") en dat maakte het moeilijk om niet of weinig te geven. Voor ons in ieder geval een bevestiging dat de Kannen aan het einde van de achttiende eeuw tot de betere middenstand behoorden.

De afrekening over de periode 1799/1800 ("van Paasch 1799 tot Paasch 1800) vermeldt ook waar het geld aan besteed werd. Voor: "118 zielen binnenshuis is besteed voor mondbehoefden f 6443", voor: "kleding f 3370" en voor "turf f 377". Voor 489 "zielen buitenshuis" (Kennelijk wezen, die elders werden opgevangen, bijvoorbeeld bij familie), werd f 2961 uitgegeven aan "mondbehoefden", f 1359 aan kleding en f 329 aan turf.

Verder werd nog een bedrag van f 1248 uitgegeven aan " vertroosting der weduwen" en kregen deze weduwen gezamenlijk 196 gulden ondersteuning in verband met de huishuur. Er werden aan de 489 wezen "buitenshuis" 1804 "brooden van 6 lb (pond)" uitgedeeld. Een roggebrood kostte in die dagen 6 stuivers.

Collecte met de Schaal aan de Klijren	533
de Armenbossen op deeze plaats	112
Arbeidsloon der werkdoende Kinderen	1436
t Verhuuren van de doodkleeden	615
	1123

De mensen

We weten wie onze voorouders waren, we weten van de meeste wanneer ze geboren werden, trouwden en overleden en we weten iets van hun levensomstandigheden, maar we weten weinig van de mensen zelf. Wat was hun karakter? Waren ze vriendelijk en aardig of opvliegend en kortaangebonden, geduldig en zorgzaam of onverschillig en in zich zelf gekeerd?

Helaas zijn er uit die tijd geen dagboeken van leden van onze familie beschikbaar waarin misschien nog iets te vinden zou zijn van emoties en reacties op gebeurtenissen. Toch krijg je, als je zo lang bezig bent met documenten die te maken hebben met het leven van de diverse Kannen, van sommigen een bepaald beeld. Van Jan Klaaszoon bijvoorbeeld, herbergier in Spitsbergen, een herberg die volgens diverse bronnen veel werd bezocht door zeelieden. Geen makkelijk volkje en Jan zal meerdere malen diplomatiek hebben moeten optreden als er onenigheid dreigde tussen varengasten. Misschien dezelfde diplomatie waarmee hij reageerde op de woede van Teeuwis van Breen die kwam klagen over het lawaai van het getimmer aan een schuurtje. Ook tijdens de ruzie tussen de impostmeester en Gerrit Doek koos Jan een voorzichtige plaats. Hij was getuige maar speelde verder geen rol in de onenigheid. Jan hield kennelijk wel van het contact met mensen. Waarom anders de keuze voor de herberg. Hij hield overigens ook van een gokje, gezien zijn deelname aan de loterijen.

Was Jopje Trommels dan de zorgzame vrouw op de achtergrond? Zorgzaam was ze zeker gelet op de passages in haar testament waarin ze haar oudere kinderen "*sommeert en gebied*" om goed voor de jongste zoon Klaas te zorgen, mocht zij overlijden. Klaas was toen al twintig maar toch had Jopje kennelijk zorgen over zijn toekomst.

En ... was die Klaas misschien wat rebels? Hij durfde het toch maar aan om in 1785, misschien onder invloed van een stijgende patriottische invloed, samen met een paar collega's een verzoek bij de regenten in te dienen voor een vast jaarsalaris (Zie hfdst.7) en toen hij in 1798, na het overlijden van zijn eerste vrouw Maritje Leest, hertrouwde met Antje Dekker gebeurde dat niet meer in de kerk maar "voor de municipaliteit". Het gaat misschien niet te ver Klaas te verdenken van sympathie voor de nieuwe (patriottische) machthebbers.

Hoe zagen ze er uit?

J. 1812 Le Francq van Berkhey

Hoe zagen onze voorvaderen er uit? Waren ze lang, klein, dun of dik. Hadden ze blond of donker haar? Wat was de kleur van hun ogen. Hoe moeten we ons Jan Klaaszoon Kan voorstellen, misschien achter de tap van zijn herberg Spitsbergen?

We kennen geen schilderijen van leden van de familie Kan uit die periode en foto's kwamen er pas in de late negentiende eeuw. Toch kunnen we misschien wel iets daarover zeggen.

De Leidse dichter, "*medicinae doctor*" en lector in de natuurlijke historie, Johannes le Francq van Berkhey (1729-1812) beschreef zo omstreeks 1760 het typisch Zaanse uiterlijk: "*De manspersonen hebben een spichtige*

spierachtige gesteldheid. Verreweg de meeste zijn schraal gebouwd en niet vet of gedrongen van gestalte. Zij zijn "schraal van kuiten" en hebben niet al te grote, enigszins platachtige voeten; in de heupen zijn zij breed. Zaanse mannen hebben scherpe, blauwe ogen, doorgaans niet groot. De wangen zijn bij de meeste schraal en niet zeer blozend, waardoor er velen "langgeneusd"

zijn. De lachspieren zijn bij verscheidene "lang en ernstig uitgedrukt". De mond is niet groot; de schedel aan de slapen plat. Het achterhoofd is hoog en eirond, vermoedelijk als gevolg van het inwikkelen van de hoofden van zuigelingen onmiddellijk na de geboorte. Maar zelden zijn Zaanse mannen ruigbehaard".

De Zaanse vrouwen brachten Le Francq van Berkhey tot behoorlijke geestdrift. Weliswaar zag men in de Zaanstreek minder dan elders gezonde vrouwen met blozende wangen, maar als vergoeding daarvoor vond men aan de Zaan *"de blankste schoonheden van Holland"* en als men de vreemdelingen mocht geloven zelfs *"de fraaiste en netstgevormde tronies van heel Europa"*.

Het Zaanse vrouwenvoorhoofd is volgens Le Francq van Berkhey zeer glad en hoog. De gezichten zijn over het algemeen eirond. Neus, mond en ogen zijn zeer regelmatig besneden. De ogen zijn middelachtig groot, met zeer wit of blauwachtig oogwit en zijn meestal blauw. De mond is niet onmatig groot en zeer net gevormd met bijzonder gladde, gloeiend rode lippen. Ook kin en kaken zijn zeer fijn besneden.

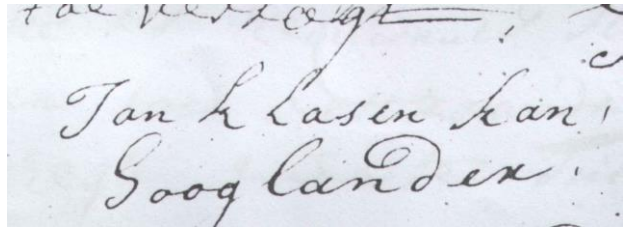
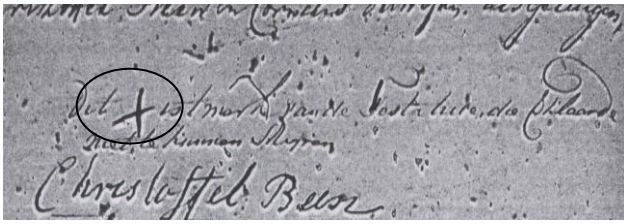
Meest opvallend is toch de blankheid der Zaanse vrouwen. Le Francq van Berkhey ging er diep op in: *"De zachte poedelheid van het vel der wangen is met een wasachtige doorschijnendheid bekleed, waardoor de tedere bloedadertjes enige vermiljoenachtige blosjes zachtjes doen doorstralen. Dit brengt teweeg dat het blanke schone van deze vrouwen gepaard gaat met die bekoorlijke gloeiendheid en blauwachtigheid welke men in een volmaakte blanke vereist"*.

Maar er was ook een keerzijde. Ook de Zaanse vrouwen deelden in het lot van velen met een blank gestel: *"zij zijn slap van natuur en er zijn ook veel waterachtige, bleke vrouwen"*. En: *"Het is jammer"*, schrijft Le Francq van Berkhey verder, *"dat de op zichzelf zo volmaakte Zaanse vrouwen door haar aangewende houding, die als tot een tweede natuur geworden is, haar aangeboren gestalte zo benadelen. Het ware te wensen dat zij wat meer aandacht aan een bevalliger houding zouden schenken"*. De *"medicinae doctor"* had ook nog de nodige kritiek op de manier waarop Zaanse vrouwen zich voort bewogen: *"Haar zolen raken de straat niet aan. Om haar schoeisel te sparen stak ze het in een paar wijde slofferige muilen en zo schuifelde ze langzaam naar de plaats van bestemming"*.

Nou, daar kunnen we het als Zaankanters dus mee doen. Zo'n stuk nodigt onmiddellijk uit tot een blik in de spiegel.

Lezen en schrijven?

Als we zo de gegevens over de familie Kan in de achttiende eeuw bekijken, dan kunnen we concluderen dat zij een redelijke boterham verdienden. Opvallend is ook, dat alle genoemde Kannen kunnen schrijven en dus, naar we mogen aannemen, naar school zijn geweest. De akte van 27 april 1727 over het kapot geslagen schuurtje wordt door Jan met een keurig geschreven naam ondertekend, terwijl Trijntje Barkhout (weduwe van Dirk) 75 jaar later, in 1802, nog een kruisje onder haar testament zet omdat ze *"verklaarde niet te kunnen schrijven"*.

Het "merk" van Trijntje in 1802 en de handtekening van Jan in 1727.

Overigens is de vergelijking misschien niet helemaal eerlijk. De kansen voor meisjes om te leren lezen en schrijven waren behoorlijk kleiner dan voor jongens. De Amsterdamse archivaris Simon Hart berekende aan de hand van huwelijksakten uit die stad dat rond 1730 76% van de bruidegoms zijn handtekening zette en maar 51% van de bruiden. We nemen voor het gemak maar even aan dat het kunnen zetten van een handtekening wijst op schrijfvaardigheid. Van Deursen komt voor het dorp Graft (misschien beter vergelijkbaar met het dorp Oostzaandam) aan de hand van notariële akten uit de zeventiende eeuw op een percentage van 77 voor de mannen en 43 voor de vrouwen. Trijntjes kansen om goed te leren schrijven lagen in ieder geval beduidend lager dan die van Jan.

Blijft de vraag of Jan ook kon lezen. We kunnen die vraag vrijwel zeker bevestigend beantwoorden. Zoals we in het hoofdstuk over de schoolmeesters Pieter en Klaas (Jans oudste en jongste zoon) zullen zien, begon het schoolonderwijs met het leren lezen en pas als de leerling daarin gevorderd was kwam het schrijven aan de beurt.

We hebben nog een aanwijzing die er op zou kunnen wijzen dat Jan kon lezen. Rond 1740 overlijdt ene Saartje Jans. Haar boedel wordt publiek verkocht en op de lijst van kopers vinden we Jan Blok. We hebben in het hoofdstuk over de stamboom in de achttiende eeuw al gezien dat Jan Klaaszon Kan in een bepaalde periode deze naam gebruikte. Als dorpsgenoten die naam kenden dan kende ook de veilingmeester hem en is het aannemelijk dat hij die naam op zijn lijst van kopers noteerde als Jan de hoogste bieder was. Kortom grote kans dat de Jan Blok die op de publieke verkoping van Saartjes boedel 26 gulden en 12 stuivers uitgaf, dezelfde is als Jan Klaaszon Kan.

De aanwijzing naar Jans leesvaardigheid vinden we in de aankopen die hij doet. Hij koopt de nodige huishoudelijke artikelen: onder andere drie witte dekens, vier stoelkussens, twee slopen, een aantal koperen ketels, potten en pannen, 2 stoelen, een flinke voorraad hout en turf, maar ook "2 boeke". Voor die twee boeken betaalt hij een bedrag van 1 gulden. Dat is in die periode een flink bedrag, vergelijkbaar met een gemiddeld dagloon en daardoor een sterke aanwijzing dat Jan kon lezen.

Tenslotte

In dit hoofdstuk is een beschrijving gegeven van de periode die loopt van het begin van de achttiende eeuw tot ongeveer 1813, het begin van de burgerlijke stand. Het begin van de negentiende eeuw was een overgangstijd. Nederland was niet langer een los verband van zeven gewesten, maar was in de Franse tijd een eenheidsstaat geworden, gesymboliseerd door de komst, enkele jaren later, van een koning over alle elf provincies (+ België): Willem I. De

maatschappij van wind, zeilen en handwerk zou binnen niet al te lange tijd veranderen. De eerste stoommachines waren al in gebruik en in Engeland was de industriële revolutie al begonnen.

Wind, wieken en zeilen.